

ULDIS UMULIS

NATO un Latvijas drošība

Latvijas Republikas
Ārlietu ministrija

Vai tu zini , ka...

✦ ... no desmit pasaules attīstītākajām valstīm astoņas ir NATO dalībvalstis.

✦ ... pirmo reizi alianses pastāvēšanas laikā NATO vada operāciju arī ārpus Eiropas – Afganistānā.

✦ ... arī neitrālās valstis - Zviedrija un Šveice - atbalsta NATO.

✦ ... NATO pirmā praktiskā operācijā pēc aukstā kara tika izvēsta Balkānos.

✦ ... arī Albānija, Azerbaidžāna, Gruzija, Horvātija, Maķedonija un Ukraina vēlas iestāties NATO.

✦ ... NATO ir sava zinātnes programma militārajiem un civilajiem pētījumiem, kā arī īpaša komiteja vides aizsardzības problēmu risināšanai.

✦ ... Latvijas iemaksas NATO 2004. gadā uz katru Latvijas iedzīvotāju izmaksās tikpat daudz kā viena piena paka.

✦ ... Latvija kopš 1996. gada līdz 2003. gada septembrim ir piedalījusies piecās NATO vadītajās miera uzturēšanas operācijās.

✦ ... Latvijas sapieri tiek uzskatīti par vieniem no labākajiem, kas ir piedalījušies NATO operācijās.

✦ ... Latvija dalās savā demokratizācijas un integrācijas NATO pieredzē ar citām valstīm (Gruziju, Horvātiju, Moldovu, Ukrainu u.c.).

NATO DALĪBVALSTIS

- KANĀDA
- ASV
- PORTUGĀLE
- SPĀNIJA
- FRANCIJA
- BEĻĢIJA
- LUKSEMBURGA
- NĪDERLANDE
- VĀCIJA
- LIELBRITĀNIJA
- ISLANDE
- DĀNIJA
- NORVĒĢIJA
- POLIJA
- ČEHIJA
- UNGĀRIJA

PRĀGAS
APSPRIEDĒ
UZAICINĀTĀS
VALSTIS

- IGAUNIJA
- LATVIJA
- LIETUVA
- SLOVĀKIJA
- SLOVĒNIJA
- RUMĀNIJA
- BULGĀRIJA

KANDIDĀTVALSTIS

- HORVĀTIJA
- MAĶEDONIJA
- ALBĀNIJA

- UNGĀRIJA
- ITĀLIJA
- GRIEĶIJA
- TURCIJA

-
-
-
-

Latvijas Republikas
Ārlietu ministrija

NATO un Latvijas drošība

ULDIS UMULIS

iesaka Latvijas Vēstures
skolotāju asociācija

Uldis Umulis
"NATO and Latvia's Security"

Copyright © 2003 The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia
Brīvības Blvd. 36, Rīga, LV 1395, Latvia
www.am.gov.lv

Uldis Umulis
"NATO un Latvijas drošība"

© Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2003
Brīvības bulvāris 36, Rīga, LV-1395, Latvija

Mācību palīglīdzekli drīkst brīvi pavairot tikai izglītošanas nolūkiem. Pārpublicēšanas tiesības pieder LR Ārlietu ministrijai. Lai saņemtu atļauju atkārtoti izdot materiālu, lūdzam griezties Ārlietu ministrijā.

Mācību palīglīdzekļa elektroniskā versija, kā arī sīkāka informācija par Latvijas integrāciju NATO ir atrodama Ārlietu ministrijas interneta mājas lapā www.am.gov.lv, kā arī Latvijas Transatlantiskās organizācijas interneta mājas lapā www.lato.lv.

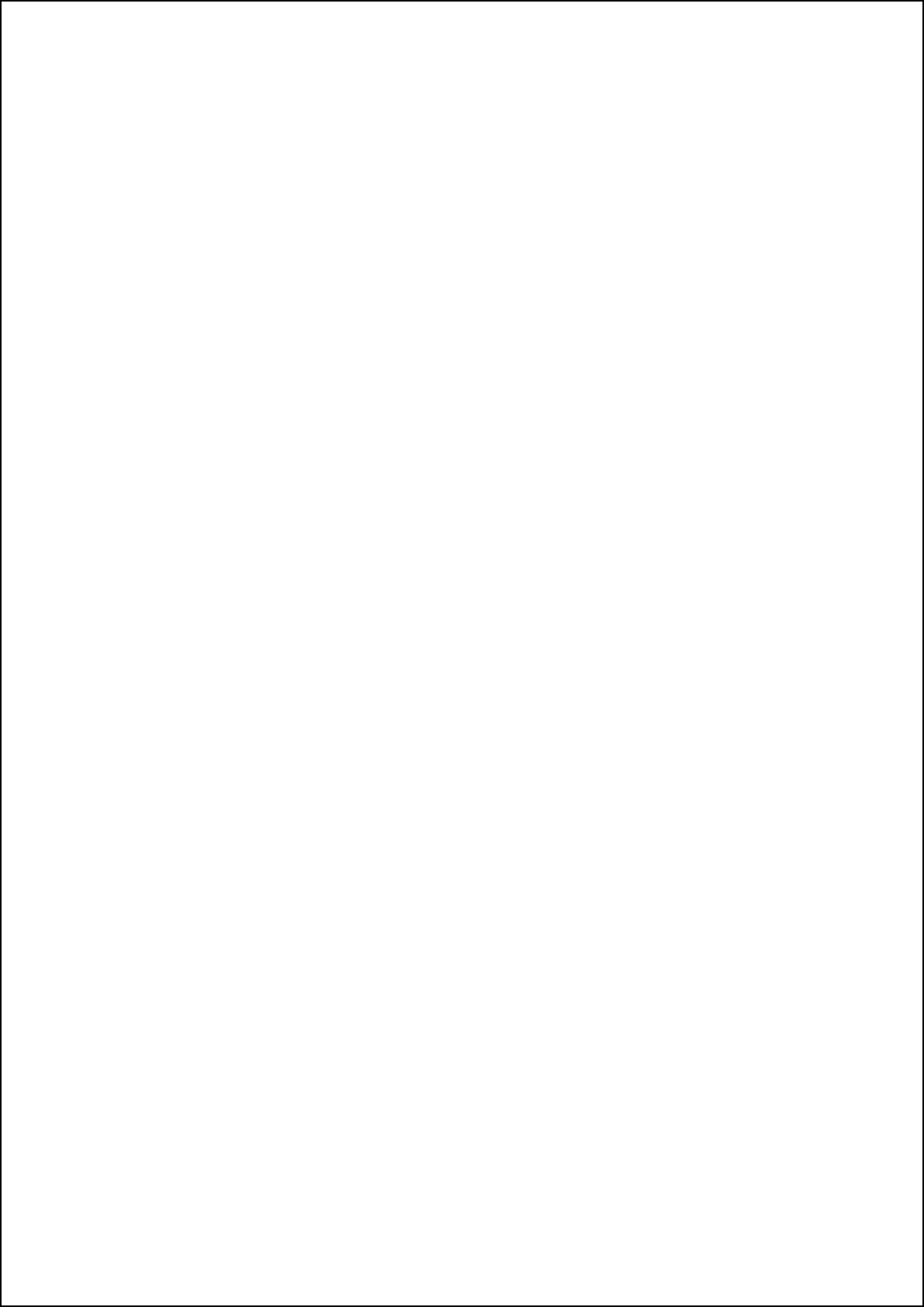
Fotogrāfijas uz grāmatas vāka: Ziemeļatlantijas Padomes apspriede Prāgā 2002. gada 21. novembrī [Foto: NATO]; NATO dalībvalstu un uzaicināto valstu "ģimenes fotogrāfija" Prāgā 2002. gada 21. novembrī [Foto: NATO]; Latvijas vienības komandieris maj. A.Caune (no kreisās) ar ASV karavīriem Kuveitā 2003. gada maijā [Foto: Atis Klimovičs]; Realitātes šova "Talantu fabrika" dalībnieki viesojas Mobilo strēlnieku mācību centrā Ādažos 2003. gada jūnijā [Foto: Anda Kukemilka], Kiosks ar uzrakstu "NATO – Paldies!" Kosovas pilsētā Suvarekā [Foto: KFOR]; Latvijas vienības karavīri iepazīstas ar militāro bāzi Kuveitā [Foto: Atis Klimovičs]. Fotogrāfijas grāmatas vāka iekšpusē: Diskusija par Latvijas ārpolitiku, LR Ārlietu ministrija [Foto: I.Znotiņš]; Mācības Baltijas Aizsardzības koledžā [Foto: BALTDEFCOL]; Taktiskās apmācības laikā Baltijas Aizsardzības koledžā [Foto: BALTDEFCOL]; BALTSQN-6 karavīri patrulē Bosnijas-Hercegovinas kalnos 2003. gada februārī [Foto: BCCS REPRO Māris Zemgalietis].

Maketētājs: Vilnis Heinrihsons
Izdevējs:

Satura rādītājs

Ievads	5
1. nodaļa. Aukstais karš un NATO	6
Dīvainie sabiedrotie	6
Aukstā kara cēloņi	7
Plaisas padziļināšanās	7
Ceļā uz jauno drošības sistēmu	8
Ziemeļatlantijas līguma organizācijas izveidošana	11
2. nodaļa. NATO gadsimtu mijā	16
PSRS un Austrumu bloka sabrukums	17
Drošības "pelēkā zona" Eiropā	18
NATO paliek, mainās un rikojas	18
3. nodaļa. Latvijas ceļš uz NATO (1991. – 2003. g.)	25
Neatkarības atgūšana un jaunie uzdevumi ārpolitikā	26
Pirmie soļi NATO virzienā	27
No Madrides līdz Prāgai	28
Latvija tiek uzaicināta NATO	30
4. nodaļa. Kā darbojas NATO?	34
NATO darbības pamatprincipi	35
NATO uzbūve un lēmumu pieņemšanas kārtība	36
NATO politika ārpus atbildības zonas	37
5. nodaļa. Jaunā pasaules kārtība, NATO un Latvija	41
Jaunās pasaules kārtības kontūras	41
Varas un spēku sadalījums	41
Mūsdienu draudi globalizētā pasaulē	42
NATO izaicinājumi 21. gadsimtā	47
Latvija kā NATO sabiedrotā	47
Pielikums	52
Ziemeļatlantijas līgums	52
Kontūrkarte Nr.1	55
Kontūrkarte Nr.2	56
Bibliogrāfija	57

20. gadsimta beigas un 21. gadsimta sākums ir iezīmējuši ievērojamas pārmaiņas starptautiskajā politikā un Eiropas drošības arhitektūrā. PSRS komunistiskās sistēmas sabrukums, nacionālu valstu atdzimšana Centrālajā un Austrumeiropas reģionā un daudz sarežģītāku draudu parādīšanās raksturo pēdējos divpadsmit gadus.

Viena no jauno drošības apstākļu iezīmēm ir pārmaiņas Ziemeļatlantijas līguma organizācijā (NATO). Tās notiek vienlaicīgi ar Latvijas virzību uz pilntiesīgas dalībvalsts statusu NATO. Latvijas gatavību kļūt par sabiedroto apliecināja 2002. gada novembrī Prāgā saņemtais uzaicinājums iestāties aliansē.

Lai izprastu šo globālo procesu attīstību un Latvijas vietu pasaules drošības sistēmā, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija sadarbībā ar Limbažu 1. vidusskolas vēstures skolotāju Uldi Umuli ir izstrādājuši mācību palīglīdzekli "NATO un Latvijas drošība". Publikācija dod iespēju iepazīties ar NATO vēsturi un alianses mūsdienu aktualitātēm. Īpaša uzmanība tiek veltīta arī Latvijas ceļam uz NATO, iezīmējot Latvijas kā sabiedrotās valsts lomu.

Mācību palīglīdzeklis domāts skolotājiem un 9. - 12. klašu skolēniem. Pirmās trīs nodaļas ir paredzētas vēstures stundām. Tās atspoguļo NATO izveides vēsturiskos apstākļus, alianses pārmaiņas pēc aukstā kara un Latvijas ceļu uz NATO. 4. un 5. nodaļa, kas apskata NATO darbības principus un iezīmē jaunās pasaules kārtības kontūras, ir veidotas kā palīgmateriāls *civilizību* un *politikas un tiesību* apguvei. Taču publikāciju iespējams izmantot arī zināšanu papildināšanai par valstu drošības un aizsardzības jautājumiem.

Grāmata ir papildināta ar plašu informatīvo materiālu – kartēm, tabulām, dokumentiem, runām, citātiem utt., – kas palīdzēs labāk izprast apskatīto tēmu un var tikt izmantoti diskusiju veidošanai.

Ceram, ka šis mācību palīglīdzeklis atvieglos Jūsu darbu, veicinās izpratni par Latvijas integrācijas NATO gaitu, kā arī rosinās dziļāku interesi par pasaules politiku un Latvijas vietu tajā.

Pateicamies Latvijas Vēstures skolotāju asociācijai, īpaši Dzintrai Liepiņai, un Izglītības satura un eksaminācijas centra sociālo zinību speciālistei Sandrai Falkai par sniegtajām konsultācijām un padomu materiāla tapšanas laikā.

*LR Ārlietu ministrijas
Drošības politikas departaments*

Aukstais karš un NATO

Situācija Eiropā 1945.gadā

Eiropas sadalījums 1945. gadā turpat pusgadsimtu (līdz 1990. gadam) noteica kontinenta un visas pasaules likteni. Tas veidoja moderno vēsturi un ietekmēja desmitiem miljonu cilvēku likteņus, valstu un sabiedrību attīstību. Sākotnēji trīs sabiedroto - ASV, Lielbritānijas un PSRS - kopīgā uzvara pār nacistisko Vāciju viesa cerības uz jaunu un harmonisku pēckara politiskās kārtības izveidošanu un uzturēšanu. Tomēr notikumu gaita pievēla šīs cerības. Kur viena traģēdija beidzās, tur otra sākās. Eiropas sadalījums divos naidīgos blokos kļuva par aukstā kara pastāvīgu iezīmi.

Divainie sabiedrotie

Otrā pasaules kara notikumi un vēstures ironija saveda kopā vienā antihitleriskā koalīcijā ļoti atšķirīgas valstis - ASV, Lielbritāniju un PSRS. Staļina diktatoriski pārvaldītajā PSRS pastāvēja pilnīgi atšķirīga, Rietumiem sveša un biedējoša totalitārā politiskā un sociālā sistēma. Jau kopš 1917. gada boļševiku apvērsuma padomju komunistiskais režīms uzsvēra kapitālisma pasaules neglābjamu galu. Rietumu valstīs spilgtā atmiņā bija palikusi PSRS realizētā divkosīgā politika un diplomātija no 1939. līdz 1940. gadam: Molotova - Ribentropa pakts, iebrukums Polijā, Ziemas karš pret Somiju un Baltijas valstu okupācija.

Kamēr vēl Otrā pasaules kara frontēs Eiropā, Āfrikā un Klusajā okeānā risinājās aktīva karadarbība pret kopīgo ienaidnieku, "lielais trijnieks" (ASV, Lielbritānija, PSRS) spēja saglabāt uzticību kara mērķiem, saskaņot rīcību un panākt kompromisu. Tomēr, karadarbībai izejot izšķirošajā fāzē, īpaši pēc Potsdamas konferences 1945. gada jūlijā, arvien asāk sāka izpausties sabiedroto uzskatu atšķirības. Vēlāk tās pārauga savstarpējā aizdomīgumā un naidīgumā. Pakāpeniski tas noveda pie sabiedroto šķelšanās un pārvērtas starpvalstu attiecības par aukstā kara lauku, sadalot valstis, cilvēkus un pasauli.

Vācijas ārlietu ministrs Joahims fon Ribentrops, Padomju līderis Josifs Staļins un Padomju ārlietu ministrs Vjačeslavs Molotovs pirms Molotova-Ribentropa pakta parakstīšanas Maskavā 1939.g. 23. augustā.
/Foto: Wide World Photo/

Aukstā kara cēloņi

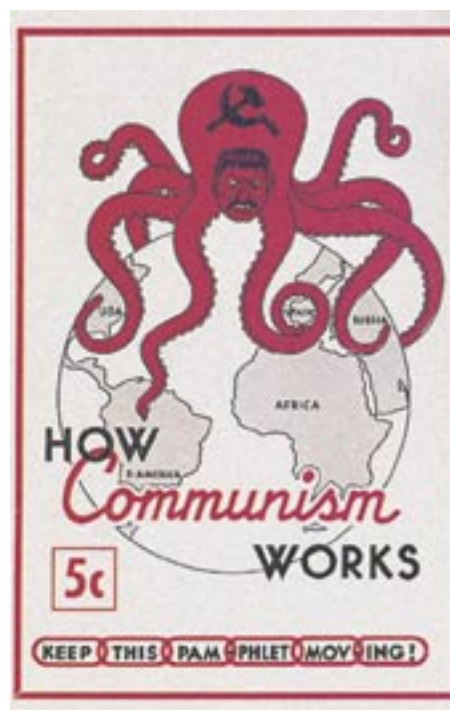
Jautājums par Austrumu - Rietumu pēckara saspīlējuma cēloņiem ir sarežģīts un joprojām diskutējams. Nepareizi būtu norādīt tikai uz vienu apstākli kā izšķirošo un liktenīgo. Cēloņu analizē jāapsver vairāki savstarpēji saistīti faktori:

- ✦ tradicionāli tiek norādīts, ka konflikta galvenais cēlonis ir **ideoloģiskas atšķirības** PSRS un Rietumvalstu starpā. Padomju Savienībā un vēlāk visā Austrumu blokā valdošā totalitārā komunistiskā mācība un prakse bija pilnīgi nepieņemama Rietumu ideoloģiskajam plurālismam (daudzveidībai);
- ✦ ar ideoloģiskajām pretrunām bija cieši saistīti abu pušu **atšķirīgie priekšstati par pēckara kārtību Eiropā un pasaulē**. Staļins orientējās uz padomju diplomātijas stilam raksturīgo ietekmes sfēru un PSRS pozīciju vienpusēju nostiprināšanu. Rietumos priekšroku deva daudzpusējai integrācijai, tautu pašnoteikšanās tiesībām un demokrātiskām procedūrām. Tieši šis domstarpības ievērojami paātrināja valstu šķelšanās procesu;
- ✦ tālāk seko **asu domstarpību virkne politiskos jautājumos**, kas ievērojami veicināja aizdomas un naidīgumu: Polijas jautājums, Vācijas nākotne, valdību veidošana padomju okupētajās Austrumeiropas valstīs, komunistu izraisītais pilsoņu karš Grieķijā, Padomju Savienības spiediens pret Turciju u.c.;
- ✦ visbeidzot, nozīmīga loma bija arī tādiem iracionāliem faktoriem kā **bailes, neziņa, vadošo personību raksturi**. Piemēram, Staļina slimīgais aizdomīgums, kā arī Rietumvalstu politiskās elites pārstāvju un sabiedrības bažas, ka Eiropas valstis paliks vienas un novājinātas padomju militārā pārspēka tiešā tuvumā pēc ASV bruņoto spēku demobilizācijas.

Plaisas padziļināšanās

PSRS staļiniskā vadība neatlaidīgi centās izmantot kara beigās izveidojušos militāro situāciju, kad Sarkanā armija bija okupējusi Centrālās un Austrumu Eiropas valstis: Poliju, Čehoslovākiju, Rumāniju, Ungāriju, Bulgāriju, kā arī daļu Vācijas, Austrijas un Dienvidslāvijas. Līdzīgi kā 1940. gadā Baltijas valstis, Sarkanās armijas klātbūtne šeit tika izmantota, lai ieņemtajās teritorijās pakāpeniski izveidotu Maskavai paklausīgas valdības un padomju tipa komunistiskus, totalitārus režīmus.

Vienlaikus, izmantojot PSRS pieaugušo prestižu un kreiso politisko spēku popularitāti Itālijā, Grieķijā, Francijā, Staļins gatavojās palielināt savu ietekmi arī citās Eiropas valstīs. Šīm vajadzībām 1947. gadā tika nodibināts Kominforms (Maskavas izveidota organizācija Eiropas komunistisko partiju darbības vadīšanai un saskaņošanai. Tā tika uzskatīta par mēģinājumu atjaunot pirmskara Kominternes pūliņus komunistisko ideju un ietekmes izplatīšanā).

Brošūra "Kā komunisms strādā"
(1938. gads)
/Foto: Kolumbijas Universitāte/

Sevišķi draudīga zīme Rietumiem bija komunistu sarīkotā varas sagrābšana Čehoslovākijā un tai sekojošā Berlīnes blokāde 1948. gadā. Tā parādīja, ka Staļins ir gatavs riskēt pat ar militāru sadursmi.

Rietumvalstu valdības šo notikumu attīstībā saskatīja nopietnus draudus savu zemju neatkarībai. Īpaši tāpēc, ka pirmajos pēckara gados šīs valstis bija relatīvi vājas. Vairumā no tām bija kara izpostīta un novārdzināta ekonomika, nebija atjaunots pietiekams militārais aizsardzības potenciāls.

Iekšēja rakstura grūtības un to izraisītais apjukums Rietumeiropas valstu sabiedrībā radīja labvēlīgu augsni komunistiskajai propagandai un varēja padarīt Rietumvalstis iekārojamas ārējai agresijai.

Bija vērojama arī ASV militāro spēku strauja izvešana no Eiropas. Proti, ja 1945. gadā amerikāņiem Eiropā bija 3,5 - 4 miljoni karavīru, tad 1949. gadā tikai aptuveni 100 tūkstoši. Tas rosināja domāt, ka ASV varētu līdz minimumam samazināt savu politisko ieinteresētību Eiropas lietās, līdzīgi kā tas bija pēc Pirmā pasaules kara.

Vācija pēc Otrā pasaules kara /Foto: Kolumbijas Universitāte/

Lielvalstu militārie izdevumi miljardos \$ (1948.-1949.g.)

Gads	ASV	PSRS	Francija	Lielbritānija	Itālija
1948	10.9	13.1	0.9	3.4	0.4
1949	13.5	13.4	1.2	3.1	0.5

Kennedy P. The Rise and Fall of the Great Powers. London: Fontana Press, 1989. 495. pp.

Ceļā uz jaunu drošības sistēmu

Šādos draudīgos apstākļos tālredzīgākie un apņēmīgākie Rietumeiropas valstu vadītāji sāka aktīvi rīkoties, lai apturētu notikumu tālāku attīstību un stiprinātu savu valstu drošību. Ar īpašu enerģiju izcēlās Vinstons Čērčils, Lielbritānijas premjerministrs Otrā pasaules kara laikā, un britu pēckara ārlietu ministrs Ernests Bevins. Tika formulēti Rietumeiropas drošības stratēģijas galvenie principi:

- ✦ brīvo Rietumeiropas valstu (ieskaitot karā uzvarēto Vāciju) plaša **solidaritāte un rīcības vienotība**;
- ✦ šo valstu **kolektīva militāra aizsardzība** pret iespējamu apdraudējumu;
- ✦ **ASV iesaiste** Eiropas drošībā.

Līdzīgs situācijas un iespējamo draudu novērtējums pakāpeniski nobrieda arī Atlantijas okeāna otrā pusē - ASV politikajās aprindās. Par to liecināja amerikāņu diplomāta Maskavā Džordža Kenana "Garā telegramma," prezidenta Harija Trūmena doktrīna, kas formulēja komunistiskā totalitārisma ekspansijas iegrožošanas politiku, un Maršala plāns Eiropas valstu ekonomikas atjaunošanai.

PSRS rīcība

Rietumvalstu rīcība

Stalīns vienpusēji nostiprina komunistisko valdību Polijā (1945-1946)	Džordža Kenana "Garā telegramma"(1946)
Komunistu pozīciju nostiprināšana citās Austrumeiropas valstīs un padomju okupācijas zonā Vācijā, izmantojot Sarkanās armijas klātbūtni (1946-1947)	V. Čērčila runa Fultonā (1946)
Komunistu izraisītais pilsoņu karš Grieķijā (1946)	Politiskās un ekonomiskās dzīves apvienošana Rietumu okupācijas zonās Vācijā (1946-1947)
Komunistisko partiju panākumi vēlēšanās Francijā un Itālijā (1946)	Denkerkas līgums starp Lielbritāniju un Franciju (1947)
Kominforma izveidošana (1947)	Trūmena doktrīna, iegrožošanas politika un Maršala plāns (1947)
Valdības apvērsums Čehoslovākijā (1948)	Briseles līgums (1948)
Berlīnes blokāde (1948 – 1949)	Vācijas Federatīvās Republikas nodibināšana (1949)
PSRS iegūst atombumbu savā arsenālā (1949)	Vašingtonas līguma noslēgšana (1949. gada 4.aprīlis)
Varšavas pakta izveidošana (1955)	

Divpolārā pasaule un aukstais karš

Rietumvalstu solidaritātes un kolektīvās aizsardzības principi tika iestrādāti jau **1948. gada marta Briseles līgumā par ekonomisko, sociālo un kultūras sadarbību un kolektīvo pašaizsardzību**. To savstarpēji noslēdza Lielbritānija, Francija, Beļģija, Nīderlande un Luksemburga. Līguma 4. pants ietvēra kolektīvās pašaizsardzības mehānismu, uz kura vēlāk tika veidota arī Ziemeļatlantijas drošības sistēma.

Pēc Briseles vienošanās diplomātiskie pūliņi, lai paplašinātu līguma dalībnieku loku un panāktu

ASV līdzdalību eiropiešu aizsardzības sistēmā, ilga vairākus mēnešus.

Šajā saspringtajā darbā īpaši nozīmīga loma bija tā laika britu ārlietu ministram E. Bevinam. Diplomātu centieni vainagojās ar jauna, plašāka līguma projekta izstrādi un ASV iesaisti topošajā Eiropas drošības sistēmā, kas bija vitāli svarīgs partneris Eiropas drošības garantēšanā.

Ziemeļatlantijas līguma organizācijas izveidošana

Pamatakmens jaunajā Eiropas drošības sistēmā tika ielikts **1949. gada 4. aprīlī**, kad Vašingtonā **Beļģijas, Kanādas, Dānijas, Francijas, Islandes, Itālijas, Luksemburgas, Nīderlandes, Norvēģijas, Portugāles, Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu** ārlietu ministri parakstīja Ziemeļatlantijas līgumu (North Atlantic Treaty). Līguma īpašo raksturu nosaka -

1) 5. pants, kas juridiski nostiprina alianses dalībvalstu apņemšanos kolektīvi veikt militāras aizsardzības pasākumus;

2) Ziemeļamerikas valstu (ASV un Kanādas) iesaistīšanos miera un stabilitātes nodrošināšanā Eiropā.

Līdz ar to bija izveidota vēsturiskā **transatlantiskā saikne** starp Eiropu un Ziemeļameriku (sadarbība, partnerība un dialogs starp NATO Eiropas un Ziemeļamerikas valstīm), kurai bija lemts kļūt par drošu aizsegu Rietumeiropas valstīm pret jebkuru agresijas vai apdraudējuma mēģinājumu.

Lai realizētu Ziemeļatlantijas līgumā noteiktās saistības, tika izveidota Ziemeļatlantijas līguma organizācija jeb NATO. Laikā no 1950. līdz 1953. gadam tā ieguva savu organizatorisko struktūru un vadību. 1951. un 1952. gadā notika NATO pirmā paplašināšanās, uzņemot **Turciju** un **Griekiju**. Nozīmīgs notikums bija **Vācijas Federatīvās Republikas** uzņemšana aliansē 1955. gadā. Tas bija drosmīgs lēmums, kas apliecināja Rietumu valstu vēlmi integrēt bijušo ienaidnieku kā pilntiesīgu partneri arī drošības un aizsardzības politikas veidošanā.

Padomju Savienības reakcija uz šo soli bija **Varšavas pakta** izveidošana 1955. gadā. Tas bija militārs bloks, kurā PSRS iekļāva Maskavas kontrolētās Austrumeiropas valstis - Poliju, Čehoslovākiju, Ungāriju, Rumāniju un Bulgāriju.

"Līgumslēdzējas Puses,... ņemot vērā situāciju, kas ir izveidojusies Eiropā pēc Parīzes līgumu parakstīšanas, radot jaunu militāru grupējumu "Rietumeiropas Savienības" veidolā ar remilitarizētās Rietumvācijas dalību, kā arī ar tās integrāciju Ziemeļatlantijas blokā, tādējādi palielinot vēl viena kara draudus un apdraudot miera mīlošo valstu nacionālo drošību... ir apņēmušās noslēgt Draudzības, sadarbības un savstarpējas palīdzības līgumu..."

Varšavas pakts, 1955. gada 1. maijs

instrumentu - līdzeklis sadarbības nodrošināšanai sociālajos, ekonomiskajos un diplomātiskajos jautājumos starp tās dalībvalstīm. Zīmīgi, ka šajā laikā NATO dalībvalstīm ne reizi nenācās aktivizēt un veikt pasākumus Vašingtonas līguma 5. panta (skat.- pielikumu) ietvaros.

Ziemeļatlantijas līguma parakstīšana
1949. gada 4. aprīlī /Foto: NATO/

Formāli šis komunistisko valstu politiski - militārais veidojums tika radīts kā pretsvars NATO. Taču Maskava to izmantoja kā vēl vienu spēka instrumentu, lai uzturētu totalitāro kārtību Padomju bloka valstīs. Varšavas pakts darbojās kā sevī noslēgts valstu grupējums, kas bez ierunām pildīja Maskavas norādījumus. Tā īstenotās militārās akcijas Ungārijā 1956. gadā un Čehoslovākijā 1968. gadā ieguva bēdīgu slavu, sagraujot opozīcijas mēģinājumus uzsākt reformas.

Aukstā kara laikā NATO darbojās kā galvenais Rietumu valstu aizsardzības elements pret PSRS realizēto politiku. Taču tā nebija tikai militāra aliansē, bet arī politisks

Avoti

1. V. Čērčila runai Fultonā, ASV 1946g. 5. martā bija nozīmīga loma Rietumu atbildes meklējumos uz padomju izaicinājumiem. Tā ir slavēta arī ar to, ka tur pirmo reizi pieminēta viena no pašām veiksmīgākajām politiskajām alegorijām - dzelzs priekšsargs.

Pāri telpai, ko vēl nesen apspīdēja Sabiedroto uzvara, nu krīt ēna. Neviens nezina padomju Krievijas un tās starptautiskās komunistiskās organizācijas nodomus tuvākā nākotnē vai arī to ekspansijas robežas... Es ļoti apbrīnoju un cienu drošsirdīgo krievu tautu un manu karalaika biedru maršalu Staļinu. Cilvēki Lielbritānijā un, es nešaubos, arī šeit [ASV] izjūt dziļas simpātijas pret Krievijas tautām... Mēs saprotam Krievijas vēlmi nostiprināt tās Rietumu robežas, izslēdzot jebkādu Vācijas agresijas iespēju. Mēs apsveicam Krievijas iekļaušanos pasaules vadošo valstu pulkā... Tomēr mans pienākums ir jums norādīt uz dažiem faktiem par pašreizējo situāciju Eiropā.

No Ščecinas pie Baltijas jūras līdz pat Triestai Adrijas krastā - pāri visam kontinentam ir nolaidies dzelzs priekšsargs. Aiz šīs līnijas palikušas visas Centrālās un Austrumu Eiropas seno valstu galvaspilsētas - Varšava, Berlīne, Prāga, Vīne, Budapešta, Belgrada Bukareste, Sofija... to iedzīvotāji atrodas, kā man to jānosauca, padomju sfērā, un viņi vienā vai otrā veidā ir pakļauti ne tikai padomju ietekmei, bet arī ļoti spēcīgai un arvien pieaugošai Maskavas kontrolei... Pārsvārā gandrīz visur valdības ir policejiskas, un šobrīd patiesa demokrātija, izņemot Čehoslovākiju, tur nepastāv.

V.Čērčils uzrunā Vestminsteres koledžas auditoriju Fultonā 1946. gada 5. martā /Foto: AP/

Avots: <http://wire.ap.org/APpackages/ironcurtain/churchill.html>

2. ASV prezidenta H. Trūmena runa ASV kongresā 1947. gada 12. martā ietver sevī pazīstamo "Trūmena doktrīnu," kas sola ASV palīdzību komunisma apdraudētajām valstīm:

Viens no Savienoto Valstu ārpolitikas galvenajiem uzdevumiem ir radīt apstākļus, lai mēs un citas valstis spētu turpināt dzīvesveidu, brīvu no spaidiem. Tomēr mēs nevarēsim īstenot mūsu mērķus, ja nespēsīm palīdzēt brīvajām tautām saglabāt to brīvās valdības un valstisko viengabalainību pret agresīviem spēkiem, kas tām mēģina uzspiest totalitārus režīmus. Mums atklāti jāatzīst, ka tiešas vai netiešas agresijas veidā uzspiesti totalitāri režīmi apdraud mieru pasaulē un tāpēc arī Savienoto Valstu drošību.

Avots: Grayson G. W. Strange bedfellows: NATO Marches East. - New York: University Press of America Inc., 1999.

3. J. Staļina intervija avīzei "Pravda" 1946. g. 14. martā:

Jautājums: *Kā jūs vērtējat Čērčila kunga neseno runu Amerikas Savienotajās Valstīs?*
Atbilde: *Es to vērtēju kā bīstamu rīcību, kas mērķēta uz to, lai izraisītu konfliktu sabiedroto valstu starpā un apgrūtinātu viņu sadarbību.*

Jautājums: *Vai Čērčila kunga runu var uzskatīt par kaitīgu mieram un drošībai?*

Atbilde: *Tieši tā. Faktiski Čērčila kungs kļuvis par kara kurinātāju. Un šajā ziņā Čērčila kungs nav vientuļš - viņam ir daudz draugu ne tikai Anglijā, bet arī Savienotajās Valstīs. Vajadzētu atzīmēt, ka šajā ziņā Čērčila kungs un viņa draugi pārsteidzoši atgādina Hitleru un viņa draugus.*

Avots: "Pravda" 1946. 14.martā./http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/02/1st.draft/pravda.html#top

4. Kominforma paziņojums 1947. gada septembrī:

Izveidojušās divas pilnīgi pretējas politiskās līnijas: vienā polā PSRS un demokrātisko valstu [tā oficiālā padomju propaganda dēvēja Maskavas kontrolētās komunistiskās diktatūras Austrumeiropā] politika, kas vērsta uz imperiālisma novājināšanu un demokrātijas nostiprināšanu, otrā polā - ASV un Anglijas politika, kas vērsta uz imperiālisma nostiprināšanu un demokrātijas nožņaugšanu. Tā kā PSRS un jaunās demokrātijas valstis [skat. iepriekšējo piezīmi] ir kļuvušas par traucēkli imperiālistiem viņu cīņā par kundzību pasaulē un demokrātisko [lasi: komunistisko] kustību sagraušanu, tad tika pasludināts karagājieni pret PSRS un jaunās demokrātijas valstīm, ko visreakcionārākie ASV un Anglijas politiķi pastiprina ar draudiem sākt jaunu karu.

Avots: Хрестоматия по новой и новейшей истории. – Том 3, Часть 1, Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1961, стр. 152

5. PSRS valdības memorands, kas 1949. gada 31. martā iesniegts Rietumvalstu valdībām:

Ziemeļatlantijas līgumam nav nekā kopīga ar valstu - līguma dalībnieču paš aizsardzības mērķiem, jo tās neapdraud un negrasās uzbrukt. Tieši pretēji, šim līgumam ir izteikti agresīvs raksturs un tas ir vērsts pret PSRS...

Avots: Хрестоматия по новой и новейшей истории. – Том 3, Часть 1, Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1961, стр. 69

Jautājumi un uzdevumi

1. Kontūrkartē Nr. 1 iezīmē līniju, kuru V. Čērčils dēvē par dzelzs priekškaru. Kāpēc V. Čērčils izmantoja šādu apzīmējumu?
2. Kontūrkartē Nr. 1, Rietumu un Austrumu sadalījuma līnijas abās pusēs, uzraksti tās vērtības un principus, uz kuriem bija būvētas un balstījās abu pasauļu sabiedrības, to politiskās un ekonomiskās sistēmas, kultūra un ideoloģija!
3. Izpēti tabulu, kas attēlo PSRS un Rietumeiropas valstu militāros izdevumus 1948. gadā (vēl pirms ASV iesaistīšanās Eiropas drošības sistēmā). Salīdzini tos! Kādus secinājumus var izdarīt?
4. Iezīmē kontūrkartē Nr. 1 valstis, kuras bija Ziemeļatlantijas līguma parakstītājas? Padomā, kādi bija katras valsts motīvi, lai piedalītos līgumā?
5. Iezīmē kontūrkartē Nr. 1 četrstūri, kas aptvertu Ziemeļatlantijas līguma darbības telpu saskaņā ar līguma 6. pantu. Šī teritorija ģeopolitiskajā žargonā ir ieguvusi plaši izplatītu apzīmējumu - "transatlantiskā telpa."
6. Izlasi Ziemeļatlantijas līguma teksta preambulu (tā starptautiskajās tiesībās sauc līguma ievadu), 2., 3., 4., 5. un 6. pantu. Paskaidro pret kādiem draudu veidiem apvienojas līguma dalībnieki! Sameklē tajā ietvertos: a) NATO mērķus un principus; b) metodes mērķu sasniegšanai. Rezultātus apkopo tabulā!

NATO mērķi un principi	Metodes mērķu sasniegšanai

7. Kāda atšķirība starp diviem militārajiem aizsardzības blokiem - NATO un Varšavas pakto? Kāpēc NATO izveidošana prasīja salīdzinoši ilgu laiku, bet, piemēram, Varšavas pakto radīja dažās dienās?

Sabiedrība turpina diskutēt

✦ Vērtējošais prāts vienmēr taujā pēc atbildības par to vai citu situāciju. Aukstais karš patiešām atnesa daudz negativisma. Kas vainojams saspilējuma izraisīšanā? Padomju oficiālā propaganda visu vainu uzvēla imperiālistiskajiem Rietumiem. Rietumos pārsvarā ir tikusi vainota PSRS politika.

Varbūt atbilde uz šo jautājumu ir meklējama Eiropas vēstures notikumos pēc aukstā kara beigām? PSRS ir sabrukusi, Austrumeiropas valstis atguvušas savu brīvību, Varšavas pakts ir izjucis, un NATO turpina attīstīties. **Bet kā domā tu? Uzraksti savas domas, pamatojot tās!**

✦ Rietumvalstis dažkārt tiek kritizētas, ka transatlantiskās sistēmas veidošanā Otrā pasaules kara gados un arī vēlāk, tika aizmirstas padomju okupētās Baltijas valstis. Piemēram, 1949. gada pavasarī, nedēļu pirms Ziemeļatlantijas līguma parakstīšanas, vairāki desmiti tūkstoši baltiešu tika brutāli izrauti no savām mājām un deportēti uz Sibīriju. Vai tā laika situācijā Rietumu valstīm bija iespējas palīdzēt Baltijas valstīm un to iedzīvotājiem atgūt to likumīgo vietu un tiesības? **Izsaki savu viedokli! Argumentē to!**

Kopsavilkums

Pēc Otrā pasaules kara saspilējuma pieaugumu antihitleriskās koalīcijas sabiedroto starpā izraisīja ideoloģiskā nesavienojamība un atšķirīgās pieejas pēckara starptautiskajai kārtībai. Nepārvaramās pretrunas noveda pie pasaules sadalījuma divās naidīgās nometnēs, starp kurām sākās aukstais karš. Galvenā sadalījuma līnija atradās Eiropā. Aukstā kara izaicinājumi prasīja no valstīm jaunus drošības risinājuma veidus. Ziemeļatlantijas līgums, kas izveidoja Rietumvalstu kolektīvas aizsardzības mehānismu, nodrošināja arī ASV iesaisti Eiropas drošības sistēmā. Kopš līguma noslēgšanas brīža 1949. gadā transatlantiskā solidaritāte kļuva par noteicošo miera, stabilitātes un demokrātijas garantu Eiropā.

NATO gadsimtu mijā

Vairāk nekā četrdesmit gadus pasaules politiku noteica asās nesaskaņas starp Ziemeļatlantijas aliansi un Padomju Savienības kontrolētajām Austrumeiropas valstīm. NATO šajā laikā kalpoja kā droša barjera jebkuru iespējamo apdraudējumu atvairīšanai. Taču NATO kopīgie mērķi un vērtības - miers, brīvība, demokrātija, cilvēktiesības un likuma vara - ievērojami sekmēja Eiropas valstu integrāciju un attīstību arī citās jomās:

- ✦ iesaistot aliansē Rietumvāciju, tika mazināts parasti pēckara situācijām raksturīgais abpusējais revanšisms (uzvarētie pret uzvarētājiem). Tas nodrošināja kara brūču ātrāku sadziedēšanu un bijušo ienaidnieku kļūšanu par draugiem;
- ✦ alianses ietvaros valdošās vērtības un NATO darbības mehānisms nepieļāva atgriešanos pie postošas savstarpējas konkurences valstu starpā. Visas domstarpības un pretrunas varēja noregulēt diskusiju un dialoga ceļā starp tiesībās vienlīdzīgiem partneriem;
- ✦ ASV militāro un finansu resursu ieguldījums Eiropas aizsardzībā atslogoja pašu eiropiešu izdevumu nastu. Tas veicināja straujāku pēckara Rietumu valstu ekonomiku atveseļošanu un arī turpmāk nodrošināja attīstībai augšupejošu raksturu;
- ✦ aizsargājot dalībvalstu drošību un izvirzot augstus demokrātiskos standartus, alianse netieši, bet nozīmīgi veicināja pēckara paaudžu individuālās drošības nostiprināšanu dažādās dzīves jomās.

Aukstā kara sadalījuma līnijas otrā pusē, Maskavas kontrolētajā Austrumu blokā, pakāpeniski uzkrājās politiska, ekonomiska un ideoloģiska rakstura problēmas. Astoņdesmito gadu otrajā pusē tās bija sasniegušas savu kritisko robežu. Vēl tālajā 1949. gadā Džordžs Kenans rakstīja:

"...ja notiks kaut kas tāds, kas graus [komunistiskās] partijas kā politiska instrumenta vienotību un efektivitāti, Padomju Krievija dienas laikā var pārvērsties no ļoti stipras par ļoti vāju un nožēlojamu valsti."

Kenans bija viens no pirmajiem autoriem, kurš pamanīja pēckara jauno draudu avotus. Viņa novērojumi, secinājumi un prognozes būtiski ietekmēja Rietumu politikas veidošanu. Citētā Kenana prognoze izrādījās pravietiska un precīza.

Dž. Kenans sarakstīja "garo telegrammu", kuru publicēja "Foreign Affairs" 1947. gadā ar nosaukumu "Padomju uzvedības avoti". Kenans nevēlējās atklāt, ka ir raksta autors, un parakstīja to kā "X".

/Foto: Kolumbijas Universitāte, ASV/

PSRS un Austrumu bloka sabrukums

Komunisma sistēmas sabrukumu paātrināja Mihaila Gorbačova, PSRS Komunistiskās partijas ģenerāļsekretāra, ierosinātais reformu kurss - *perestroika*. Padomju Savienībā tas tika aizsākts 1985. gadā. Gorbačovs ar reformām bija iecerējis modernizēt sistēmu un nodrošināt tās tālāku dzīvotspēju. Taču perestroikas arhitekts nebija ņēmis vērā, ka demokrātiju un totalitārismu savienot nav iespējams.

Tomēr Gorbačova ieceres un pūliņi radīja iespēju plašai sabiedrības iniciatīvai, kas sāka apšaubīt un noraidīt komunistiskās partijas monopoli uz varu un patiesību.

1989. un 1990. gadā strauji attīstījās dramatiski notikumi ne tikai PSRS, bet arī citās Austrumu bloka komunistiskajās valstīs. Totalitārās sistēmas sabrukuma "domino efekts" izraisīja pārmaiņas, kas vēl pirms dažiem gadiem bija grūti iedomājamas. 1990. gada 3. oktobrī apvienojās Vācija, 1991. gada 1. jūlijā tika likvidēts Varšavas pakts (zīmīgi, ka pavisam nesen - 1985. gada maijā - Varšavas līgums tika pagarināts vēl uz divdesmit gadiem), 1991. gadā Baltijas valstis konstitucionāli apstiprināja savu neatkarību, bet 1991. gada 25. decembrī beidza pastāvēt PSRS.

Šo notikumu gaita bija izmainījusi pasauli. Viens no bipolārās pasaules kārtības spēka centriem - Austrumu bloks - bija zaudējis savu enerģiju. Eiropas konfrontācijas līnijas nozīme mazinājās un aukstā kara atmosfēra pakāpeniski izkļiedējās. 1990. gada 21. novembrī Parīzē, parakstot Parīzes hartu jaunajai Eiropai, ASV prezidents Dž. Bušs pasludināja: "Aukstais karš ir beidzies".

Tomēr tas nenozīmēja, ka ir izzudušas visas saspilējuma gados uzkrājušās problēmas un aukstā kara sāncensības telpā iestājusies starpvalstu attiecību harmonija. Jaunā situācija sagādāja valstīm, īpaši to politiķiem un diplomātiem, darba pilnas rokas, jo radās jauni uzdevumi un izaicinājumi. Tas attiecās arī uz NATO. Par ļoti augsta un pastāvīgi bīstama riska cenu aukstā kara gados pretējās pasaules bija nodrošinājušas zināmu stabilitāti un starptautisko kārtību. Tagad NATO un Eiropas valstis sastapās ar daudziem nezināmajiem:

- ✦ kādai jāizskatās jaunajai drošības arhitektūrai, kāda vieta tajā būs jaunajām, brīvību atguvušajām Austrumeiropas valstīm, kāda - Krievijai;
- ✦ kā veidot attiecības starp bijušajiem pretiniekiem, kā nodrošināt līdzsvaru starp tiem;
- ✦ ko darīt ar aukstā kara infrastruktūru: bruņojumu, militāriem spēkiem, bāzēm;
- ✦ kā pārvarēt visgrūtāko - saspilējuma laika domāšanas veidu un ieradumus, kas ilgstoši bija balstīti uz savstarpēju neuzticību un aizdomām.

Čehoslovākijas prezidents Vaclavs Havelš tiekas ar Polijas prezidentu Lehu Valensu pēdējās Varšavas pakta sanāksmes laikā 1991. gadā
/Foto: ČTK/

1989. gada samtainā revolūcija Austrumeiropā

- 24. VIII – pirmā nekomunistiskā valdība Polijā.
- 10. IX – Ungārija atver savu rietumu robežu.
- 3. X – Austrumvācijas iedzīvotāju masveida bēgšana uz Rietumiem.
- 23. X – Ungārijas parlaments pieņem demokrātisku konstitūciju.
- 8.– 9. XI – Berlīnes mūra nojaukšana.
- 20. XI – masu demonstrācijas Austrumvācijā pieprasa Vācijas apvienošanu.
- 7. XII – nekomunistiskas valdības veidošana Čehoslovākijā.
- 19. XII – PSRS ārlietu ministrs ierodas NATO mītnē uz sarunām ar alianses ģenerāļsekretāru.

Drošības "pelēkā zona" Eiropā

Viens no jaunās, nestabilās drošības vides daudzajiem jautājumiem bija saistīts ar bijušo Austrumeiropas komunistisko valstu, Baltijas valstu un uz PSRS drupām izveidoto jauno valstu nākotni. Tas prasīja steidzamu risinājumu, jo no tā bija atkarīga drošības situācija Eiropā.

Visas minētās valstis, strauji atguvušas savu brīvību, ātri vien saskārās ar milzu grūtībām. Bija jāveic dziļas un sabiedrībai jūtīgas reformas politiskajā, ekonomiskajā un sabiedriskajā sfērā. Tās prasīja laiku un nesolīja ātru rezultātu. Par reformām bija jāmaksā augsta sociālā cena (īpaši ekonomikas sektorā: pāreja uz tirgus ekonomiku, privatizācija, naudas un cenu reformas, pārmaiņas pensiju un pabalstu sistēmā), un bieži vien tās radīja negatīvas blakus parādības:

- ✦ ekonomikas attīstības tempa apstāšanos un kritumu,
- ✦ dzīves līmeņa pazemināšanos,
- ✦ sociālās nevienlīdzības parādīšanos un padziļināšanos,
- ✦ augstu bezdarba līmeni un nabadzību,
- ✦ kriminalitātes un korupcijas izplatību, u.c.

Pārmaiņas draudēja ar sabiedrības neapmierinātību, apātiju un pat novēršanos no reformām, kas nozīmētu iekšējas nestabilitātes pastiprināšanos. Esot ilglaicīgi nīkuļojošas un nestabilas, minētās valstis varētu savstarpēji atsvešināties, iestigt neveselīgā konkurencē un ķīviņos, radot ne tikai apdraudējumus viena otrai, bet arī vairojot vispārējo nedrošību. Reformu lēnais temps vai neveiksme varētu rosināt iekšējo un ārējo totalitārisma spēku mēģinājumus apturēt pārmaiņas. Šāda scenārija spilgtākais piemērs bija reformu attīstība Baltkrievijā.

Draudi izrietēja arī no Austrumeiropai vēsturiski raksturīgās multietniskās situācijas (lielākā daļa šo valstu ir ar dažādu tautību sastāvu, kur blakus pamatnācijai dzīvo minoritātes). Sarežģīto etnisko attiecību pamatā bieži vien bija smags vēsturiskais mantojums ar ilgstoši uzkrātiem aizvainojumiem par pāridarījumiem. Totalitārisma gados vara to vienkārši noklusēja vai apspieda. Jaunajos apstākļos nesaskaņas lauzās uz āru un daudzviet pārauga neiecietīgā, karojošā nacionālismā. Tas draudēja ar nopietniem, ilgstošiem un nežēlīgiem etniska rakstura konfliktiem.

Deviņdesmito gadu sākumā bijušās Austrumeiropas un Padomju Savienības telpā parādījās vairākas šāda veida saspīlējuma un konfliktu zonas, piemēram, Kaukāza reģions (Armēnija, Azerbaidžāna, Gruzija, Čečenija), Dņestras lejtece (Moldova) un Balkānu pussala (valstis, kas radās sabrūkot komunistiskajai Dienvidslāvijai). Nestabilitāti vairoja šo valstu, kā arī Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Čehijas, Slovākijas, Ungārijas, Rumānijas un Bulgārijas bažas par Krievijas revizionismu un jaunām sadalījuma līnijām. Minēto valstu grupa tagad izrādījās izvietota teritorijā, kuru no vienas puses ieskāva Rietumeiropas drošības sistēmā ietilpstošās NATO valstis, bet no otras - Krievija un Neatkarīgo Valstu Savienība (NVS). Ņemot vērā arī līdzīgos nestabilitātes cēloņus, visa teritorija ieguva diezgan precīzu ģeopolitisku apzīmējumu - drošības "pelēkā zona".

Pēc Vācijas apvienošanās drošības "pelēkās zonas" valstīm izveidojās diezgan gara robeža ar NATO. Dažas no iespējamajām konfliktu zonām (īpaši Balkānos) atradās tiešā NATO dalībvalstu tuvumā. Šīs problēmas labi ilustrē, kādas izvēles priekšā nonāca Ziemeļatlantijas aliance drīz pēc aukstā kara beigām: pieņemt izaicinājumus, ko bija radījusi jaunā situācija vai ļauties pašplūsmai.

NATO paliek, mainās un rikojas

Līdz ar aukstā kara beigām, PSRS un visa Austrumu bloka sabrukumu it kā izzuda NATO pamatuzdevums - būt par Rietumu kolektīvas aizsardzības barjeru pret iespējamo apdraudējumu no PSRS. 1990./1991. gada diskusijās par NATO nākotni tika izvirzīti visdažādākie priekšlikumi. Parādījās arī ieteikumi likvidēt aliansi, jo tā bija izpildījusi savu vēsturisko misiju. ASV loma Eiropas drošības sistēmā esot kļuvusi lieka, bet NATO funkcijas drošības un aizsardzības jomās turpmāk var

pārņemt tādas Eiropas politiskās organizācijas kā Eiropas Savienība (ES), Eiropas Padome (EP), Eiropas Drošības un Sadarbības Organizācija (EDSO) vai Rietumeiropas savienība (RES).

Tāpēc NATO valstīm un aliansei kopumā vajadzēja pārskatīt savas pastāvēšanas un darbības pamatjautājumus:

- ✦ kas ir jaunie, iespējamie apdraudējumi;
- ✦ kā turpmāk veidot attiecības ar bijušās pretinieces PSRS mantinieci Krieviju un citām bijušajām Varšavas pakta valstīm;
- ✦ kādai jābūt alianses struktūrai, vadības sistēmai, militārajam potenciālam;
- ✦ kādai jābūt NATO darbības zonai; vai dalībnieku lokam jāpaliek nemainīgam (1990. gadā NATO sastāvā bija 16 valstis) vai arī organizācijai jāpaplašinās.

Jautājumu gūzma nozīmēja, ka nepieciešama aptveroša situācijas analīze un tai atbilstoša **jauna alianses stratēģija**, kas nosaka NATO uzdevumus un perspektīvo politiku. Stratēģija tika izstrādāta pakāpeniski, pielāgojoties jaunajai politiskajai un drošības videi un ņemot vērā starptautiskās aktualitātes. Jauno vadlīniju izstrāde mijās ar to praktisku realizāciju un aizņēma turpat desmit gadus. Pārmaiņu process kopumā ieguva nosaukumu **NATO adaptācija un transformācija** (pielāgošanās un pārveidošanās).

Galvenie lēmumi, kas veicināja izmaiņas NATO, tika izstrādāti un pieņemti alianses galvenās institūcijas - **Ziemeļatlantijas Padomes** - valstu un valdību vadītāju līmeņa apspriedēs. Šo lēmumu pārskats labi parāda alianses pārmaiņu saturu un gaitu laikā pēc aukstā kara:

Padomes sesijā Romā 1991. gadā alianse pieņēma **Stratēģisko koncepciju**. Izvirzot par priekšnoteikumu arī turpmāk aizsargāt līguma dalībnieku drošību, dokuments noteica NATO mērķus un uzdevumus jaunajā situācijā:

- 1) drošības jēdziena plašāka izpratne, kur lielu lomu spēlē sadarbība un dialogs īpaši ar Centrālās un Austrumeiropas valstīm ;
- 2) tika samazināts NATO militārais potenciāls un pielāgots krīžu pārvarēšanai, nevis masīvu agresijas draudu atvairīšanai;
- 3) NATO Eiropas sabiedrotajiem bija jāuzņemas lielāka atbildība par savu drošību.

Romas apspriedes lēmumi paredzēja arī **Ziemeļatlantijas sadarbības padomes** (no 1997. gada **Eiroatlantijas partnerības padome**) izveidi, kurā šobrīd darbojas 19 NATO dalībvalstis un 27 partnervalstis (nav NATO dalībvalstis). Starp tām ir gan Krievija, gan tradicionāli neitrālās valstis Šveice un Zviedrija, gan tālu no NATO interešu zonas izvietotā Tadžikistāna. Jaunās padomes uzdevums ir veicināt plašu sadarbību starp NATO un partneriem. Padomes izveidošana bija zīme, ka alianse atsakās no valstu dalījuma draugos un ienaidniekos, kas bija tik raksturīgi aukstā kara laikam.

NATO partnervalstis

	1. Albānija
	2. Armēnija
	3. Austrija
	4. Azerbaidžāna
	5. Baltkrievija
	6. Bulgārija
	7. Gruzija
	8. Horvātija
	9. Igaunija
	10. Īrija
	11. Kazahstāna
	12. Kirgīzijas Republika
	13. Krievija
	14. Latvija
	15. Lietuva
	16. Moldova
	17. Rumānija
	18. Slovēnija
	19. Slovākija
	20. Somija
	21. Šveice
	22. Tadžikistāna
	23. Bijusī Dienvidslāvijas Republika Maķedonija
	24. Turkmenistāna
	25. Ukraina
	26. Uzbekistāna
	27. Zviedrija

Padomes sesijā Briselē 1994. gadā pēc alianses valstu un valdību vadītāju apspriedes tika uzsākta jauna programma stabilitātes un drošības stiprināšanai visā Eiropā – **Partnerattiecības mieram (PfP)**. Šobrīd programmas ietvaros sadarbojas 27 valstis, kuras ir arī Eiroatlantijas partnerības padomes dalībvalstis. PfP uzdevums ir vairot uzticību un praktiski sadarboties jūtīgos drošības un aizsardzības jautājumos (militāro spēku demokrātiska kontrole, gaisa telpas aizsardzība, militārās mācības, miera aizsardzības plānošana u.c.), izveidojot praktiskus priekšnoteikumus kopīgai dalībai miera operācijās.

Padomes sesijas Madridē 1997. gadā nozīmīgs lēmums bija alianses **paplašināšanās uzsākšana Austrumu virzienā**. Pievienoties NATO tika uzaicinātas pirmās trīs bijušā Austrumu bloka valstis - Čehija, Polija un Ungārija. Vienlaikus alianse apstiprināja tā dēvēto **"atvērto durvju"** principu attiecībā uz citām ieinteresētajām valstīm (to skaitā Latviju). Tas garantēja, ka paplašināšanas process tiks turpināts nākotnē. Madridē tika uzsvērti arī NATO ieinteresētība padziļinātai sadarbībai ar Krieviju. To iezīmēja nesens noslēgtais NATO – Krievijas Pamataktis un Apvienotās pastāvīgās padomes izveide.

Padomes sesija Vašingtonā 1999. gadā ir interesanta un svarīga vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā bija pieskaņota Ziemeļatlantijas līguma parakstīšanas 50. gadadienai. Otrkārt, tā bija pēdējā aizejošajā gadsimtā. Abi šie apstākļi veicināja plašu un izvērtējošu pieredzes analīzi un jaunu mērķu nosprašanu.

Treškārt, Vašingtonā aliansei oficiāli pievienojās trīs jaunas dalībvalstis – Čehija, Polija un Ungārija. Sabiedroto skaits tika palielināts līdz deviņpadsmit.

Polijas, Čehijas un Ungārijas prezidenti pārstāv savas valstis jau kā pilntiesīgas NATO dalībvalstis Vašingtonas apspriedē, 1991. gada 23. aprīlī.

/Foto: NATO/

Latvija piedalās miera uzturēšanas operācijās PfP programmas ietvaros kopš 1996. gada

/Foto: Māris Zemgalietis, BCCS repro Tēvijas sargs/

Lai sagatavotu pārējās kandidātvalstis nākamajai paplašināšanās kārtai un sniegtu praktisku palīdzību, apspriede atbalstīja īpašu programmu – Rīcības plānu dalībai NATO.

Visbeidzot, sesijas laiks sakrita ar NATO īstenoto militāro akciju Balkānos, lai atrisinātu Kosovas krīzi. Tā atgādināja, cik aktuāli ir drošības jautājumi Eiropā.

Apspriedes laikā tika apstiprināta jauna Alianses **stratēģiskā koncepcija**, kas noteica uzdevumus 21. gadsimtam. Tie pievērta dalībvalstu uzmanību jauniem riska faktoriem un draudiem eiroatlantiskajā telpā:

- ✦ **cilvēktiesību pārkāpumi;**
- ✦ **etniskie konflikti;**
- ✦ **ekonomiskā lejupslide;**
- ✦ **politiskās iekārtas sabrukums un tā radītās sekas;**
- ✦ **masu iznīcināšanas ieroču izplatība.**

Neilgi pirms **2002. gada Prāgas Padomes sesijas** bija notikuši jauni, satraucoši notikumi pasaulē. 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukums ASV bija pamudinājis **pirmo reizi alianses vēsturē aktivizēt tās 5. pantu**. Zīmīgi, ka NATO atbildes rīcība bija jāpielieto pret citu apdraudējuma veidu, nekā to bija paredzējuši organizācijas dibinātāji un veidotāji.

Prāgā tika uzsākta alianses paplašināšanās nākamā kārtā, uzaicinot iestāties 7 jaunas dalībvalstis. Šajā valstu grupā bija arī **tris Baltijas valstis**, kuras aukstā kara gados bija inkorporētas (iekļautas) PSRS sastāvā. Baltijas valstu uzaicināšana nozīmēja, ka NATO tieši pietuvojas Krievijas teritorijai. Lai uzsvērtu, ka paplašināšanās nav vērsta pret Krieviju, jau 2002. gada vasarā tika

NATO dalībvalstu un uzaicināto valstu vadītāju "ģimenes bilde", 2002. gada 21. novembris /Foto: NATO/

izveidota **NATO - Krievijas padome**. Tā padziļināja abu pušu sadarbību un aizstāja 1997. gadā izveidoto NATO - Krievijas Apvienoto pastāvīgo padomi.

Alianses valstis Prāgā izdarīja izmaiņas aizsardzības stratēģijā. Īpaša vērība tika veltīta tām jomām, kas saistītas ar jauno draudu novēršanu. Līdz 2006. gadam tika paredzēta jauna aizsardzības instrumenta, **NATO reaģēšanas spēku**, izveide. Liela uzmanība tika pievērsta cīņai pret terorismu un pilnveidoti plāni civilās aizsardzības sfērā pret ķīmiskiem, bioloģiskiem un kodolieročiem.

No svarīgāko lēmumu pārskata labi redzams, kā mainās alianses mērķi un metodes:

- ✦ bijušos pretiniekus aicina par partneriem;
- ✦ konfrontācijas un iegrožošanas vietā - iesaistīšana un sadarbība;
- ✦ ierobežotu dalībnieku loka vietā - "atvērto durvju" princips;
- ✦ veco apdraudējumu vietā tiek analizēti jauni riski;
- ✦ sadarbības telpa drošības un miera vārdā palielinās. Alianses leksikā transatlantiskās telpas jēdzienu nomaina eiroatlantiskā telpa;
- ✦ draudu atvairīšanas vietā dalībnieki aizvien lielāku uzmanību pievērš to profilaksei.

NATO adaptācijas un transformācijas rezultātā alianses atbildības apjoms ievērojami pieaug gan politiski, gan ģeogrāfiski. Papildus tradicionālajai savu dalībnieku aizsardzības funkcijai, ievērojami palielinās NATO loma eiroatlantiskās telpas stabilitātes nodrošināšanā.

Avoti

1. ASV prezidenta Ronalda Reigana runa Berlīnē pie Brandenburgas vārtiem 1987.gada 12. jūnijā:

Vai notiekošais ir sākums būtiskām pārmaiņām padomju valstī? Vai arī tie ir tikai šķietami žesti, kas domāti, lai raisītu viltus cerības Rietumos vai lai nostiprinātu padomju sistēmu, to nemainot?

Mēs apsveicam izmaiņas un atklātību, jo mēs ticam, ka brīvība un drošība ir saistītas, ka, veicinot cilvēku brīvību, var vienīgi stiprināt pasaules mieru. Ir kāda zīme, ko [Padomju Savienība] var nodemonstrēt un kas dramatiski varētu veicināt brīvību un mieru.

Ģenerālsēkretār Gorbačov, ja Jūs tiecaties uz mieru, ja Jūs gribat uzplaukumu Padomju Savienībā un Austrumeiropā, ja Jūs gribat brīvību: atnāciet pie šiem vārtiem! Gorbačova kungs, atveriet šos vārtus! Gorbačova kungs, nogāziet šo mūri!

Avots: http://www.ronaldreagan.com/sp_11.html

2. ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes (CIA) analīze par situāciju Austrumeiropā 1990. gada maijā:

Komunistiskās partijas valdīšana Austrumeiropā ir beigusies, un tā neatjaunosies. Tas, kā arī PSRS uzraudzības izzušana tur rada labvēlīgus apstākļus, lai izveidotos demokrātiski režīmi un tirgus ekonomikas sistēmas. Tomēr dažās Austrumeiropas valstīs var novērot politisko nestabilitāti, bet, ieilgstot ekonomiskajām grūtībām un uzliesmojot etniskajam naidam, iespējams, var atjaunoties autoritārisms.

Avots: <http://www.odci.gov/csi/books/19335/art-1.html>

3. Alianses Stratēģiskā koncepcija, Roma, 1991. gada 8. novembris:

Izaicinājumi un riski drošībai, ar ko tagad saduras NATO, pēc savas dabas atšķiras no pagātnes draudiem. Vienlaicīga un plaša mēroga uzbrukuma visām NATO frontēm Eiropā iespējamība ir izslēgta un vairs nav sabiedroto stratēģijas uzmanības centrā. Īpaši Centrālajā Eiropā negaidīta uzbrukuma risks ir būtiski samazinājies.

Pretstatā pagātnes draudiem, risks, kas saglabājies, ir kļuvis daudzveidīgāks un, nākot no dažādām pusēm, padara to grūti paredzamu un novērtējamu.

Risks alianses drošībai mazāk saistīts ar plānotu uzbrukumu sabiedroto teritorijai, bet drīzāk izriet no nestabilitātes, ko izraisa nopietnas ekonomiskās, sociālās un politiskās grūtības - ieskaitot teritoriālos strīdus un etniskās nesaskaņas, ar kurām saduras daudzas valstis Centrālajā un Austrumu Eiropā.

Avots: <http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm>

4. Dr. Zbignevs Bžezinskis, bijušā ASV prezidenta Džeimsa Kārtera padomnieks nacionālās drošības jautājumos:

NATO paplašināšanās process jāvirza tādā tempā, lai, no vienas puses, neatslābinātu alianses saliedētību un nemazinātu tās spējas, bet, no otras puses, neaizkavētu Krieviju

atbrīvoties no tās impēriskajām atmiņām. No tā jāsecina, ka Krieviju nevar izslēgt no Eiropas paplašināšanas procesa Ziemeļatlantijas alianses paspārnē. Tomēr Krievijai nedrīkst būt veto [aizlieguma] tiesību, lai aizkavētu tās vai citas Eiropas valsts izvēli, vai vēl ļaunāk, atsauktos uz to, ka dažas no šīm valstīm ietilpa PSRS sastāvā. Attiecībā uz Baltijas valstīm, fakts, ka Krievija turpina oficiāli apgalvot par to brīvprātīgu iestāšanos Padomju Savienībā 1940. gadā, ir papildus apvainojums.

Dr. Zbigņevs Bžezinskis – viens no aktīvākajiem NATO paplašināšanās atbalstītājiem
/Foto: LR Ārlietu ministrija/

Avots: The National Interest, September-October 1998.

5. Ziemeļatlantijas Padomes paziņojums 2001. gada 6. decembrī:

Mēs vērtējam 11. septembra notikumus ne tikai kā militāru uzbrukumu vienam no sabiedrotajiem, bet mums visiem, un tādēļ esam aktivizējuši Vašingtonas līguma 5. pantu. Atbilstoši tam, esam nolēmuši individuāli un kolektīvi atbalstīt ASV vadītās militārās operācijas pret teroristiem, kas pastrādāja 11. septembra vardarbību, un viņu atbalstītājiem.

Avots: <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-159e.htm>

6. Ziemeļatlantijas Padomes Prāgas deklarācija 2002. gada 21. novembrī:

Jauno dalībnieku - Bulgārijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Rumānijas, Slovākijas un Slovēnijas - uzņemšana vairo NATO spēju stāties pretī šodienas un rītdienas izaicinājumiem. Tās ir nodemonstrējušas uzticību Vašingtonas līgumā ietvertajiem pamatprincipiem un vērtībām, spēju dot savu ieguldījumu, veicot uzdevumus kolektīvās aizsardzības jomā, īpaši krīžu un konfliktu rajonos.

Avots: <http://www.nato.int/docu/pr/2002/po2-127e.htm>

7. Krievijas ārlietu ministra vietnieka Jurija Fedotova komentārs preses konferencē Buenosairesā 2002. gada 21. novembrī:

Attiecībā uz NATO Krievijas pozīcija nav mainījusies. Mēs uzskatām, ka NATO paplašināšanai nav objektīva pamata. Tagad pasaule saduras ar jauna veida draudiem un izaicinājumiem. Tiem ir globāls raksturs. Tātad arī atbildēm uz šiem draudiem ir jābūt globālām, nevis ar noslēgtu struktūru palīdzību.

Avots: <http://www.ln.mid.ru/ns-dos.nsf8aa6d005cdf4b79432569e70041fdc5/432569d80022>

Jautājumi un uzdevumi

1. Kādas bija komunisma sistēmas sabrukuma negatīvās blakus parādības? Kontūrkartē Nr. 2 apvelc tos reģionus, kur tās izpaudās vispostošāk?
2. Veic alianses galveno uzdevumu salīdzinājumu aukstā kara gados un laikā pēc komunisma sistēmas sabrukuma Eiropā!
3. Kāpēc NATO paplašināšanās gaitā valstis tiek uzņemtas pakāpeniski? Kāpēc Baltijas valstu uzaicināšanai sākt iestāšanās procesu bija īpaši svarīga nozīme? Kādi bija alianses paplašināšanās posmi?
4. Kā izskaidrot Krievijas negatīvo reakciju uz NATO lēmumu sākt alianses paplašināšanos Austrumu virzienā? Vai Krievijas ārlietu ministra vietniekam ir taisnība, nosaucot NATO par slēgtu struktūru? Atbildi pamato!
5. Kā NATO alianses stratēģiju ietekmēja 2001. gada terora akts Ņujorkā?

Sabiedrība turpina diskutēt

- ✦ NATO pārmaiņu un adaptācijas gaitā deviņdesmitajos gados parādījās priekšlikumi, ka alianses kā aizsardzības organizācijas nozīme izzūd. Turpmāk šo lomu varētu uzņemties tādas politiskas organizācijas kā ES, EDSO, ANO. Daudz runāja arī par nepieciešamību samazināt ASV ietekmi Eiropā - eiropieši paši tiks galā ar savām drošības problēmām. Kā var novērtēt minēto priekšlikumu pamatotību?
- ✦ NATO paplašināšanās kritiķi Rietumos uzskata, ka alianses palielināšana līdz 26 valstīm padarīs aizsardzības organizāciju rīcības nespējīgu jeb par tā saucamo "papīra aliansi." Kāds varētu būt jauno dalībvalstu ieguldījums un nozīme NATO mērķu īstenošanā?

Kopsavilkums

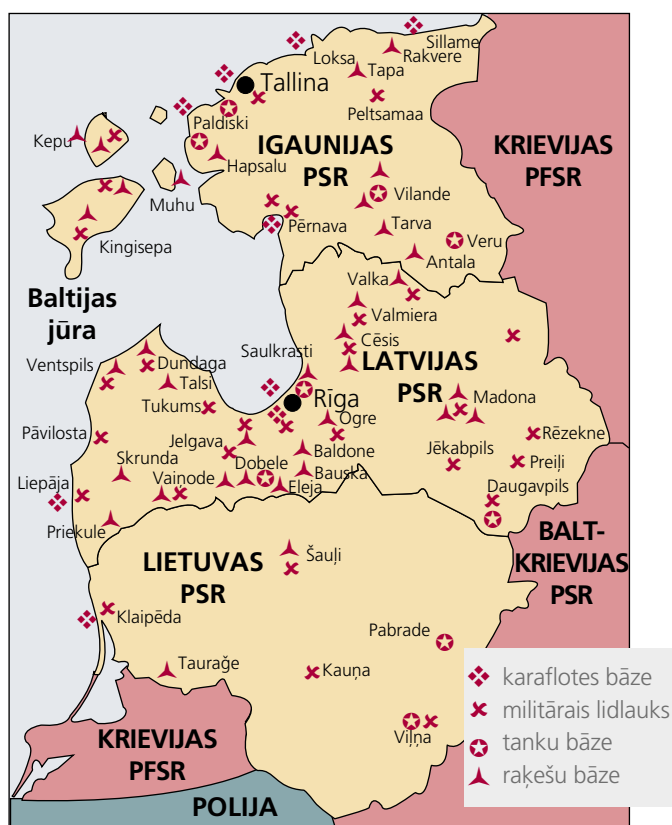
Aukstā kara gados Ziemeļatlantijas aliansē sekmīgi pildīja savu misiju, nosargājot dalībvalstu drošību un radot apstākļus attīstībai. To apliecināja arī Austrumu komunistiskās sistēmas un militārās organizācijas iekšējs sabrukums 20. gadsimta deviņdesmitajos gados. Tradicionālā ienaidnieka pazušana un jaunā politiskā un drošības situācija veicināja nozīmīgas pārmaiņas pašā NATO. Alianses pārmaiņu galvenās iezīmes bija jauna stratēģija, struktūras pārveidošana un dalībnieku loka paplašināšana. Mainoties, NATO tomēr saglabāja arī uzticību Ziemeļatlantijas līguma pamatprincipiem - kolektīvajai aizsardzībai, kopīgajām vērtībām un transatlantiskajai saiknei.

Latvijas ceļš uz NATO (1991. – 2003. gads)

Otrajam pasaules karam beidzoties, Eiropa tika sadalīta ar dzelzs priekškaru. Latvija, kuru 1940. gadā bija varmācīgi okupējusi PSRS un kurā pēc tam nacistu okupāciju bija nomainījusi atkārtota padomju okupācija, gandrīz pusgadsimtu bija spiesta palikt dzelzs priekškara Austrumu pusē.

Aukstā kara gados Latvijas teritorija un sabiedrība bija pilnībā pakļauta un iekļauta padomju totalitārajā pārvaldē un sociālajā sistēmā. Atšķirībā no citām Austrumeiropas komunistiskajām valstīm, kurām Maskava atļāva vismaz formālu un ierobežotu suverenitāti, Latvijas (tolaik - Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas - LPSR) dzīvi pilnībā noteica neapspriežami norādījumi un pavēles no totalitārās varas centra.

Šajā laikā padomju režīms un tā militārā stratēģija pārvērta Latvijas teritoriju par svarīgu militāru priekšposteni konfrontācijai ar Rietumu pasauli un NATO. Par to liecināja ļoti augstā padomju militāro spēku koncentrācija un liels daudzums militāro garnizonu un objektu (raķešu palaišanas vietas, gaisa telpas aizsardzības sistēmas elementi) visā Latvijā. Gar Baltijas jūras piekrasti tika izveidotas īpašas aizliegtās zonas, kurām iedzīvotāji nevarēja brīvi piekļūt. Latvijā, tāpat kā citur PSRS, valdīja vispārējs slepenības režīms, sabiedriskās, ekonomiskās un pat kultūras dzīves militarizācija.

Padomju kara bāzes Baltijas republikās

Bijusi PSRS raķešu bāze Nīkrācē 1995. gadā pēc Padomju armijas izvešanas.
/Foto: Latvijas Kara muzejs/

Lai gan Rietumu valstis formāli neatzina padomju režīma likumīgumu Baltijā, Rietumi nebija gatavi sniegt palīdzību Baltijas valstīm padomju militārā pārspēka dēļ. Palīdzības sniegšana nozīmētu izaicināt tiešu militāru sadursmi ar PSRS. Šo apstākļu rezultātā Baltijas valstis visus aukstā kara gadus palika Padomju Savienības pakļautībā.

Neatkarības atgūšana un jaunie uzdevumi ārpolitikā

Astoņdesmito gadu beigās pakāpeniski iezīmējās pretrunas Austruma bloka totalitārās sistēmas iekšienē un vājums sacensībā ar Rietumu pasauli. Padomju vara kļuva nestabila un Austrumu un Centrālās Eiropas komunistiskajās valstīs sākās pret totalitārismu vērstas tautas revolūcijas.

Līdzīgi procesi norisinājās arī PSRS iekšienē, kuros nozīmīgs virzītājspēks bija Baltijas valstu demokrātiskās kustības. Latvija savu neatkarību no PSRS deklarēja 1990. gada 4. maijā un to konstitucionāli apstiprināja 1991. gada 21. augustā. Ar šo brīdi Latvija *de facto* (faktiski) atgriezās pasaules valstu sistēmā, no kuras tā bija varmācīgi izslēgta pusgadsimta garumā. Pēc tam sekoja Latvijas starptautiskā atzišana.

1991. gada barikādes pie Ministru Padomes
/Foto: Latvijas Kara muzejs/

Drīz vien sajūsmas un apsveikumu atmosfēru nomainīja sarežģītais darbs pie atgūtā valstiskuma nostiprināšanas. Tajā nozīmīga loma bija arī uzdevumiem ārpolitikajā jomā. Faktiski valsts ārpolitika gan institucionālā (iestāžu), gan saturs ziņā bija jāsāk veidot pilnīgi no jauna. Bija jāizveido Ārlietu ministrija, diplomātiskais un konsulārais dienests, jāatjauno diplomātiskās saites ar ārvalstīm. Paralēli tam bija jārisina daudzi aktuāli politiski jautājumi, piemēram, sarunas par Krievijas armijas izvešanu, bez kuriem valsts tālāka sekmīga virzība nebūtu iespējama.

Valdības ārpolitisko darbību sarežģīja tas, ka lēmumi bija jāpieņem ātri, ļoti mainīgā un neskaidrā politiskajā situācijā, kura bija izveidojusies pēc bipolārās starptautiskās sistēmas sabrukuma. Pārmaiņas bija skārušas ne tikai Latviju, bet mainījusies bija visa pasaule. Ņemot vērā Latvijas ģeopolitisko novietojumu (tā atradās bijušās padomju impērijas Rietumu flangā), bija skaidrs, ka Latvija kopā ar pārējām Baltijas valstīm kļuva par nozīmīgu elementu visas Eiropas topošajā drošības arhitektūrā. Valdība to apzinājās, un tas lielā mērā noteica valdības ārpolitiskos lēmumus un rīcību. Papildus sarežģījumiem ārpolitikajā darbībā sākotnēji sagādāja pieredzes un profesionālu diplomātu trūkums, kas bija radies Latvijas piecdesmit nošķirtības gados no pārējās pasaules.

Risinot ikdienas ārpolitikas jautājumus, valdībai bija jāizšķiras par ārpolitisko orientāciju, kas ietvertu skaidrus ārpolitikas darbības mērķus un to realizēšanas metodes. Pastāvēja sekojošas iespējas:

- ✦ **Austrumu orientācija** ► Izvēloties šo virzienu, Latvijai par prioritāti būtu jānosaka ciešāka politisko un ekonomisko attiecību veidošana ar valstīm uz austrumiem no Latvijas – Krieviju un visai neskaidro Krievijas vadībā izveidoto politisko savienību – NVS. Austrumu orientācijas atbalstītāji uzskatīja, ka tādā veidā Latvija varētu iegūt ekonomisku labumu, piemēram, Latvijai pavērtos milzīgais Krievijas tirgus un izejvielas. Šis pieejas atbalstītāji argumentēja arī politisku izdevīgumu. Pirmkārt, lielāka atsaucei Latvijas vajadzībām un spiediena samazināšana no Krievijas puses. Otrkārt, Krievija garantētu Latvijas drošību.

Dažādas austrumu orientācijas variācijas brīdi pa brīdim piesaka sevi arī šodien. Tās ir īpaši populāras kreiso politisko spēku vidū.

✦ **Neitralitāte** ➤ Idejas par Latvijas vai vismaz Baltijas valstu politisko, ekonomisko un militāro pašpietiekamību – “paši ar visu tiksīm galā” –, kā arī koncepcija par Baltiju kā politiski nepiesaistītu tiltu starp Austrumiem un Rietumiem, bija un joprojām ir izplatīta dažu politisku spēku programmās. Neitralitātes piekritēji domā, ka Latvijai vispareizāk būtu veidot līdzsvarotas attiecības, neuzņemoties saistības un nesaņemot nekādas garantijas ne no Austrumiem, ne Rietumiem. Valsts drošība būs panākama ar starptautisko organizāciju, līgumu, starptautisko tiesību normu un “labas uzvedības” palīdzību.

✦ **Rietumu orientācija** ➤ Galvenā nozīme jāpievērš attiecību veidošanai ar partneriem Rietumos, jo tikai tā varēs pārvarēt totalitārās pagātnes mantojumu un ātrāk iekļauties globālajos procesos pasaulē. Tas dos iespēju veidot uz demokrātiskām vērtībām balstītu sabiedrību un pārorientēties uz tirgus ekonomiku, tādējādi realizējot neatkarības atjaunošanas laika ideālus un mērķus. Rietumu orientācijas atbalstītāji uzskatīja, ka sadarbībā ar Rietumvalstīm un organizācijām Rietumos meklējamas arī valsts drošības garantijas, kas nostiprinātu neatkarības neatgriezeniskumu.

Rietumu orientācijas izvēle tika apstiprināta 1995. gadā, Saeimai pieņemot **LR Ārpolitikas koncepciju**. Ārpolitikas pamatdokuments vienlaikus arī apstiprināja Latvijas vēlmi un ieinteresētību veidot līdztiesīgas un savstarpēji izdevīgas attiecības arī ar saviem Austrumu kaimiņiem, īpaši Krieviju.

Jāatzīmē, ka Latvijas izvēli par labu rietumu orientācijai veicināja un vēlāk nostiprināja arī attiecību veidošanās ar Krieviju. Vispirms, notika smagas sarunas par Krievijas karaspēka izvešanu, kas noslēdzās 1994. gadā. Vēlāk Krievija vilcinājās noslēgt līgumu par savstarpējo robežu, kas nav izdarīts vēl šodien. 1998. gadā un arī pēc tam Krievija draudēja izmantot ekonomiskās sankcijas. Visbeidzot, Krievija mēģināja iejaukties Latvijas iekšpolitiskajos jautājumos – pilsonības, valodas, izglītības un tiesu jomās. Šie un citi fakti liecināja, ka attiecībās ar Latviju kaimiņu lielvalsts dod priekšroku spiediena politikai, kas apgrūtināja politisko dialogu. Ņemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi, nebija brīnums, ka šāda attieksme tikai veicināja rietumu orientācijas nostiprināšanos Latvijas ārpolitikā.

Pirmie soļi NATO virzienā

Vēl pirms Ārpolitikas koncepcijas pieņemšanas 1995. gadā, Latvija bija spērusi savus pirmos soļus, lai tuvinātos Ziemeļatlantijas aliansei. **1991. gada decembrī tā kļuva par Ziemeļatlantiskās sadarbības padomes dalībnieci**. Šis forums, kuru NATO izveidoja uzticības veicināšanai ar saviem bijušajiem pretiniekiem (Varšavas pakta valstīm), vēl nebūt nenozīmēja un neparedzēja, ka NATO būs atvērta jaunām dalībvalstīm. Tomēr Latvija šī foruma ietvaros ieguva pirmos kontaktus un pieredzi attiecībās ar NATO. Rietumvalstis – ASV, Lielbritānija, Dānija, Norvēģija, Vācija, Francija, Nīderlande, Kanāda, Beļģija, Islande, Zviedrija, Somija un Šveice – atbalstīja Latviju Krievijas karaspēka izvešanas jautājumos un palīdzēja izveidot Latvijas Nacionālos bruņotos spēkus.

1993. gadā, pirmo reizi aktualizējoties jautājumam par NATO paplašināšanos, nostiprinājās atziņa, ka Latvijas neatkarības neatgriezeniskumu var nodrošināt tikai garantijas, ko sniedz Ziemeļatlantijas līgums. Tas rosināja Latvijas politiķus publiski izteikties par vēlmi iegūt NATO drošības garantijas. 1993. gada 4. novembrī Latvijas ārlietu ministrs Georgs Andrejevs, uzstājoties ES Parlamentu Ārlietu komisiju priekšsēdētāju konferencē Kopenhāgenā, uzsvēra, ka “NATO varētu būt viens no Latvijas drošības garantiem un Latvija ir vairākkārt izteikusi vēlmi kļūt par NATO locekli, taču lēmumu pieņemšana ir NATO valstu ziņā (..)”.

Lai maksimāli izmantotu visas iespējas ciešākai sadarbībai ar NATO, Latvija bija viena no pirmajām partnervalstīm, kas 1994. gadā iesaistījās NATO programmā – **Partnerattiecības mieram**. Tās ietvaros savu pirmo militāro apakšvienību miera uzturēšanai Bosnijā - Hercegovinā Latvija nosūtīja jau 1996. gadā, tādējādi pierādot savu gatavību dot ieguldījumu drošības uzturēšanā Eiropā

Vienlaikus starp trijām Baltijas valstīm sākās aktīva sadarbība militārajos un aizsardzības jautājumos. Šīs sadarbības ietvaros 1995. gadā ar NATO valstu atbalstu tika īstenots pirmais nozīmīgais projekts - **BALTBAT** (Baltijas miera bataljons), kas bija trīs valstu kopīga militāra vienība, veidota atbilstoši NATO standartiem.

Turpmākos gados šo projektu papildināja arī **BALTRON** (Baltijas valstu kopīga jūras spēku vienība), **BALTNET** (vienota Baltijas gaisa telpas novērošanas sistēma), **BALTDEFCOL** (Baltijas valstu militārās apmācības koledža Tartu, Igaunijā). Visi minētie projekti faktiski palīdzēja veidot Latvijas un pārējo Baltijas valstu modernās aizsardzības sistēmas pamatus, attīstot tādus principus, kā integrācija, savstarpēja savietojamība, plaša sadarbība un augsta savstarpēja uzticēšanās.

Lēmums par NATO paplašināšanos bija sarežģīts, jo vajadzēja rēķināties ar nopietnu Krievijas pretestību. Bez tam jāņem vērā, ka NATO ir starpvaldību organizācija, kurā katra lēmuma

LR premjerministrs V. Birkavs paraksta vienošanos par Latvijas dalību programmā Partnerattiecības mieram 1994. gada 1. februārī. /Foto: NATO/

pieņemšana nozīmē visu dalībvalstu viedokļu ievērošanu un saskaņošanu. Deviņdesmito gadu vidū ASV politikajās aprindās valdīja uzskatu atšķirības par NATO paplašināšanās nepieciešamību, mērogu un tempiem. Daudzi politiķi bija pret jaunu dalībvalstu uzņemšanu, jo uzskatīja, ka tas vājinās organizāciju, apgrūtinās lēmumu pieņemšanu un sabojās attiecības ar Krieviju.

“Pirmais nozīmīgais Rietumvalstu politiķis, kas neievēroja pastāvošo tabu [par NATO paplašināšanos], bija Vācijas aizsardzības ministrs Folkers Rie, kas šo jautājumu skāra savā runā, uzstājoties Starptautiskajā Stratēģisko Studiju institūtā (IISS) Londonā 1993. gada martā.”

R. Asmus “Opening NATO's Door”

Vācijas aizsardzības ministrs Folkers Rie /Foto: NATO/

No Madrides līdz Prāgai

Pirmās tika uzaicinātas trīs bijušās Varšavas pakta valstis: Čehija, Polija un Ungārija. Tās saņēma ielūgumu sākt pievienošanās procesu NATO valstu vadītāju apspriedē Madridē 1997. gadā. Tāda izvēle nebija nejauša. Lielā mērā to noteica šo valstu gatavība dalībai NATO un politiski apsvērumi ievērot pakāpenību un pārliecināties, kā paplašināšanās process darbojas. Tāpat pamazām vajadzēja pieradināt Krieviju pie domas, ka jaunās NATO dalībvalstis būs Krievijas kaimiņi. Lai kļiedētu pārējo neuzaicināto kandidātvalstu bažas par NATO atvērtību jaunām valstīm, Madrides apspriedē alianse pasludināja tā dēvēto “atvērto durvju” principu. Tā bija sava veida garantija, ka jaunu dalībvalstu uzņemšana nākotnē tiks turpināta.

Pēc Madrides apspriedes bija vērojams ASV ieinteresētības un atbalsta pieaugums paplašināšanās procesam. 1998. gada janvārī Vašingtonā tika parakstīta **Baltijas un ASV Partnerības Harta**. Hartas parakstīšana pierādīja, ka Baltijas valstis vēlas padziļināt sadarbības līmeni ar ASV, kas ir vadošā NATO dalībvalsts. Tas ļāva Baltijas valstīm pārvarēt nedrošību un ievirzīja dalības NATO praktiskās sagatavošanās procesā.

Baltijas valstu un ASV prezidenti paraksta Baltijas – ASV Partnerības Hartu, 1998. gada 16. janvārī.

/Foto: Ivars Kuškevics/

Baltijas valstu un ASV prezidentu paraksti uz Partnerības Hartas

Lai gan 1998. gada pavasarī parādījās jauns saspilējuma posms Latvijas – Krievijas attiecībās, uzmundrinošus signālus par labu Latvijas izredzēm iekļūt nākamajā NATO paplašināšanās kārtā deva NATO valstu vadītāju Vašingtonas apspriede 1999. gadā. Pirmkārt, apspriedes oficiālajā komunikē (paziņojumā) Latvija pirmo reizi tika nosaukta par NATO **kandidātvalsti**, apsveicot tās panākto progresu sagatavošanās gaitā.

Otrkārt, alianse kandidātēm piedāvāja turpināt sagatavošanos saskaņā ar konkrētiem uzdevumiem un kritērijiem, tā saucamā **“Rīcības plāna dalībai NATO”** ietvaros. Rīcības plānu kalendārajam gadam katra kandidātvalsts sastādīja individuāli, ietverot tajā konkrētus veicamos pasākumus visās ar sagatavošanos saistītajās jomās: politiskajā, militārajā, likumdošanas, resursu nodrošinājuma, informācijas aizsardzības u.c. Katru gadu rīcības plāns bija jāpārskata un jāsagatavo no jauna.

Latvija savas kandidatūras laikā pavisam ir sagatavojusi, aizstāvējusi un realizējusi piecus plānus. To saturs un izpildes kvalitāte izpelnījās augstu novērtējumu no NATO dalībvalstu puses, pierādot, ka Latvija ir uzticams un spējīgs partneris. Latvijas svarīgākie un grūtākie mājas darbi bija aizsardzības spēku reorganizācija, sabiedrības integrācija, cīņa ar korupciju. Tikpat grūts mājasdarbs Latvijai bija **specializētu militāro spēju attīstīšana**. Tas ir nozīmīgs jautājums, jo NATO jaunā stratēģija paredz valstu specializēšanos noteiktu uzdevumu veikšanai kopējo operāciju ietvaros. Latvijas gadījumā šie uzdevumi varētu būt dalība operācijās ar militāro medicīnu, militāro policistu un sapieru vienībām.

Pēc Vašingtonas apspriedes no 1999. gada līdz 2002. gadam Latvija savus spēkus koncentrēja kvalitatīvu ikgadējo Rīcības plānu izstrādei un to mērķtiecīgai izpildei. Īpaši svarīgi bija rast politisku atbalstu aizsardzības budžeta palielināšanai līdz 2% no iekšzemes kopprodukta, kas nodrošinātu materiālo pamatu veicamajām reformām un sagatavošanās darbiem.

NATO kandidātvalstu valdību vadītāju sanāksme “Rīga 2002: Tilts uz Prāgu”

/Foto: Gunārs Janaitis/

Vienlaikus Latvijas militārās vienības turpināja iesaistīties NATO vadītajās miera uzturēšanas misijās - kopš 1996. gada Bosnijā-Hercegovinā un pēc 1999. gada krīzes arī Kosovā. Tāpat nozīmīga loma bija Latvijas vadošo amatpersonu, politiķu un diplomātu centieniem iegūt politisku atbalstu atsevišķās NATO dalībvalstīs paplašināšanas tālākai virzībai. Vajadzēja nostiprināt arī solidaritāti un rīcības vienotību pašu kandidātvalstu vidū. Latvija to veicināja 2002. gada jūlijā uzņemot NATO kandidātvalstu vadītāju sanākumi ar simbolisku nosaukumu **“Rīga 2002: Tilts uz Prāgu.”**

Latvija tiek uzaicināta NATO

2002. gada novembrī Prāgā notika NATO valstu vadītāju apspriede, kurā tika pieņemts lēmums uzsākt otru alianses paplašināšanās kārtu, uzaicinot septiņas kandidātvalstis - Bulgāriju, Igauniju, **Latviju**, Lietuvu, Rumāniju, Slovākiju un Slovēniju - uzsākt iestāšanās sarunas.

Lēmuma vēsturisko nozīmi pastiprināja ne vien tas, ka tika dots starts visplašākajai jaunu dalībvalstu uzņemšanai alianses vēsturē, bet jo īpaši fakts, ka uzaicināto valstu vidū bija trīs Baltijas valstis, kuras vienīgās no kandidātvalstīm aukstā kara gados atradās PSRS sastāvā. Faktiski tikai ar Prāgas lēmumu par Baltijas valstu uzaicināšanu, tika pārvarēta un izdzēsta aukstā kara Eiropas sadalījuma līnija.

Neapšaubāmi, ka uzaicinājums iestāties NATO Latvijai nozīmēja ne vien tās valstiskā brieduma atzīšanu, bet arī stingru drošības garantiju iegūšanu pirmo reizi valsts pastāvēšanas vēsturē.

Formāli turpmākā iestāšanās procedūra paredzēja Latvijas - NATO sarunas, kuras noslēdzās ar pievienošanās protokolu sastādīšanu un to parakstīšanu 2003. gada martā.

Ziemeļatlantijas līgums paredz, ka pievienošanās protokolu sastādīšanai un parakstīšanai seko ļoti nozīmīgā šo protokolu ratifikācija visu NATO dalībvalstu parlamentos. Par īpaši svarīgu tradicionāli tiek uzskatīts balsojums ASV Senātā. Pēc tam seko protokolu ratifikācija pašu uzaicināto valstu parlamentos. Pats pēdējais posms visā pievienošanās procedūrā ir formāla jauno dalībvalstu uzņemšana NATO, kura ir plānota nākošajā NATO valstu vadītāju apspriedē 2004. gada maijā Istanbulā, Turcijā.

Ar šo brīdi Latvija kļūs par pilntiesīgu Ziemeļatlantijas līguma dalībvalsti un pasaulē spēcīgākās un efektīvākās militārās aizsardzības alianses sabiedroto. Latvijai tas nozīmēs arī uzņemt atbildību, pienākumus un tiesības, kā to paredz līgums.

LR prezidente V. Vīķe – Freiberga uzrunā NATO Ziemeļatlantijas Padomes un uzaicināto valstu vadītājus Prāgas apspriedē, 2002. gada 21. novembrī
/Foto: LR Prezidentes kanceleja/

Avoti

1. Fragments no 1995. gada LR Ārpolitikas koncepcijas:

Sadarbībai ar NATO ir jāklūst par vienu no Latvijas ārpolitikas galvenajiem virzieniem, jo tā ir ļoti nozīmīga no drošības viedokļa. Atsakoties no sadarbības ar NATO, Latvija izvēlētos izolāciju un atgriešanos Krievijas pastiprinātā ietekmē. Ņemot vērā to, ka tuvākajā laikā nav reāla Latvijas uzņemšana NATO, pilnībā jāizmanto sadarbības iespējas, ko piedāvā NACC un PfP, lai panāktu visu perspektīvo dalībvalstu savstarpējo uzticēšanos un problēmu izpratni, sekmētu kopdarbību miera uzturēšanas operāciju veikšanā, katastrofu seku likvidēšanā, glābšanas operācijās un humānās palīdzības piegādē. Darbošanās NACC un PfP ietvaros mērķis ir iespējami īsākā laikā iegūt iespējas sadarbīties ar NATO valstu spēkiem.

Avots: www.am.gov.lv/lv?id=549

2. Fragments no Latvijas Valsts prezidentes runas Prāgā Ziemeļatlantijas Padomes sēdē 2002. gada 21. novembrī:

Latvijas Republikas un Latvijas tautas vārdā vēlos pateikties visu NATO dalībvalstu valstu un valdību vadītājiem par jūsu drosmi, pieņemot šodien pasludināto vēsturisko lēmumu. Mums Latvijā tas ir starptautiskā taisnīguma apliecinājums. Tas reizi par visām reizēm izdzēsīs pēdējās Otrā pasaules kara atstātās pēdas, pēdējās 1939. gadā parakstītā Molotova - Ribentropa pakta, kā arī Teherānā un Jaltā pieņemto lēmumu izraisītās sekas.

Latvija ilgus gadus bija zaudējusi savu neatkarību. Tā saprot, ko nozīmē brīvība un ko nozīmē zaudēt brīvību. Latvija saprot, ko nozīmē drošība un ko nozīmē zaudēt drošību. Tādēļ ielūgums stāties Aliansē, kura ir mūsu drošības garants, ir ļoti nozīmīgs brīdis, kas mūsu tautas vēstures lappusēs tiks ierakstīts lieliem burtiem.

Avots: www.am.gov.lv/lv?id=3197

3. Fragments no Baltijas un ASV Partnerības Hartas:

Amerikas Savienotās Valstis apsveic Latvijas, Igaunijas un Lietuvas centienus un atbalsta to pūles pievienoties NATO. Amerikas Savienotās Valstis apstiprina savu viedokli, ka NATO partneri var kļūt par dalībvalstīm, katram kandidātam pierādot savu spēju un gribu uzņemties dalībnieka atbildību un saistības, un NATO nosakot, ka šo valstu uzņemšana varētu kalpot Eiropas stabilitātei un Alianses stratēģiskajām interesēm.

Amerikas Savienotās Valstis atkārtoti savu viedokli, ka NATO paplašināšanās ir process, kas turpinās. Amerikas Savienotās Valstis sagaida tālāku paplašināšanos nākotnē un ir pārliecinātas, ka ne tikai NATO durvis paliks atvērtas, bet arī, ka pirmās valstis, kuras uzaicinātas uz dalību, nebūs pēdējās. Nevienai valstij ārpus NATO nav veto tiesību pār Alianses lēmumiem. Savienotās Valstis atzīmē to, ka Alianse ir gatava pastiprināt konsultācijas ar kandidātvalstīm par visiem tiem jautājumiem, kas saistīti ar šo valstu iespējamo dalību NATO.

Avots: www.am.gov.lv/lv/index.html?id=724

4. Fragments no Dr. Ronalda Asmusa, viena no NATO paplašināšanas stratēģijas iedvesmotājiem un autoriem, atmiņām par NATO paplašināšanās procesu pēc Padomju Savienības sabrukuma:

“Dienu pēc darba sākšanas Valsts departamentā [ASV ārlietu ministrija] Olbraita [bijusī ASV valsts sekretāre] man stāstīja par savu neizpratni, kāpēc Baltijas jautājumu tik daudzi vienkārši cenšas ignorēt. “Mēs nedrīkstam ignorēt šo problēmu” viņa teica. “Pieejta tai parādīs, vai mēs spējam izmainīt sabiedrības viedokli par situāciju Eiropā pēc aukstā kara beigām. Mēs nedrīkstam no tās izvairīties,” viņa turpināja. “Es gribu mēģināt to atrisināt. Es vēlos padarīt to par visas mūsu stratēģijas lakmusa papīru.”

Klintonas administrācijas apņēmība [atbalstīt Baltijas valstis] pārsteidza daudzus. Primakovs [bijušais Krievijas ārlietu ministrs] izturējās naidīgi un atkārtoti brīdināja mūs nespert soļus, lai tuvinātu Baltijas valstis NATO. Šī apņēmība nebija populāra arī dažu Eiropas sabiedroto vidū. Izņēmums bija vienīgi mūsu Ziemeļeiropas sabiedrotie, kuru atbalsts vārdos un darbos bija pat daudz lielāks par to, ko izrādīja amerikāņi.”

Avots: Asmus, R. D. *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York: Columbia University Press, 2002. pp. 229-231.

Jautājumi un uzdevumi

1. Izmantojot avotus, analizē katru Latvijas ārpolitiskās orientācijas variantu, norādot uz visām iespējamām sekām. Atzīmē šo seku pozitīvos un negatīvos aspektus. Izdari gala secinājumus!
2. Izpēti Ziemeļatlantijas līguma pantus un nosaki, kādi ir jaunu valstu dalības nosacījumi NATO! Kādi ir no līguma izrietošie dalībvalstu pienākumi?
3. Par kādiem šķēršļiem Latvijas ceļā uz NATO stāsta Ronalds Asmuss savās atmiņās?
4. Kādā veidā NATO centās pārvarēt Krievijas pretestību alianses paplašināšanai? Izmanto arī iepriekšējās nodaļas avotus!
5. Kādu labumu Latvijas iestāšanās NATO varētu dot kopīgajam mērķim - vienotai un brīvai Eiropai?
6. Kāda ir atšķirība starp jēdzieniem *NATO partneris* un *NATO sabiedrotais*?

Sabiedrība turpina diskutēt

✦ Iepazīsties ar N. Grostiņa, Kustības par neatkarību priekšsēdētāja, raksta fragmentu:

Tā kā dalība NATO Latvijai un Baltijas valstīm nav izdevīga, palūkosimies, kādas alternatīvas drošības garantijas reāli iespējamas Baltijas telpā. Katram nopietnam un

neatkarīgam analītiķim liktos visai dīvaini, kādēļ Baltijas valstis, paralēli tuvredzīgajai klauvēšanai pie NATO durvīm, neizmanto tādu elementāru lietu kā savstarpējās drošības garantijas. Ne tikai pēc NATO Vašingtonas līguma 5. punkta parauga paredzot, ka uzbrukums vienai Baltijas valstij tiktu uzskatīts par uzbrukumu visām, bet arī ejot soli tālāk par NATO. Jo Vašingtonas līguma 5. punkts, sakarā ar kuru uzbrukums kādai no dalībvalstīm tiek uzskatīts par uzbrukumu visām, pretēji plaši izplatītajam uzskatam, (kā to nesen izskaidroja ASV ārpolitikas eksperts P.Goubls), patiesībā neparedz automātisku militāru reakciju pret agresoru. Līgums faktiski paredz, ka NATO dalībvalstis konsultēsies par to, kādā veidā uz šādu agresiju reaģēt. Savukārt Baltijas valstis var dot viena otrai tiešas militāras garantijas agresijas gadījumam, nevis par dārgu dalībmaksu saņemt mistiskas NATO konsultācijas. Šādas garantijas iespējams parakstīt tepat Rīgā, Tallinā vai Viļņā. Turklāt skaidrs, ka šāds Baltijas drošības pakts jau šodien praktiski trīskāršotu katras Baltijas valsts drošību.

Avots: <http://www.nato.lv/geopolitika.htm>

Kādu Latvijas drošības risinājumu piedāvā autors? Novērtē autora domas! Kādu ārpolitisko orientāciju atbalsta autors?

✦ Kļūstot par alianses sabiedroto, Latvijai būs jāuzņemas atbildība un jauni pienākumi.

Kāds labums Latvijas drošībai būs, piemēram, no Latvijas militāro medieķu vienības darbības Afganistānā? Vai taisnība ir tiem, kas apgalvo, ka starptautiskā terorisma draudu priekšā Latvijai labāk būtu palikt neitrālai?

Kopsavilkums

Pēc neatkarības atgūšanas 1990.-1991. gadā Latvijai bija jāīsteno dziļas un aptverošas reformas visās sociālās dzīves jomās. Viena no Latvijas prioritātēm bija ārpolitika. Tikai pareizi izvēlēti un īstenoti ārpolitiskie mērķi varēja garantēt pārējo reformu sekmes un neatgriezeniskumu. Saglabājot atvērtību līdzsvarotai sadarbībai ar visām valstīm, Latvija par prioritāro atzina ciešāku sadarbību ar Rietumu valstīm un integrāciju to politiskajās, ekonomiskajās un aizsardzības organizācijās. Pakāpenisku, neatlaidīgu un mērķtiecīgu pūliņu rezultātā Latvija salīdzinoši ātri guva panākumus un 2002. gada beigās bija gatava iekļauties ES un NATO. Sev īpaši svarīgajā valsts drošības jomā Latvija paļaujas uz kolektīvās aizsardzības garantijām, ko piedāvā Ziemeļatlantijas līguma organizācija. Latvija pilnībā atbalsta NATO mērķi – drošu, vienotu un nedalāmu Eiropu. Dažu gadu laikā Latvija no “pelēkās zonas” valsts ir kļuvusi par svarīgu Eiropas drošības arhitektūras sastāvdaļu.

Kā darbojas NATO?

Mūsdienu pasaulē viena otrai līdzās pastāv apmēram 200 valstu. Atliek tikai ieskatīties pasaules politiskās kartes raibajā krāsu laukumā mozaikā, lai pārliecinātos par lielo dažādību valstu starpā. Tur var atrast gan lielus, gan mazus, gan pavisam niecīgus krāsu laukumus. Mēs labi zinām, ka valstis viena no otras atšķiras ar politisko sistēmu, resursu bagātību, tradīcijām, kultūru, vēsturi u.t.t..

Ņemot vērā šīs atšķirības, katrai valstij ir savas intereses, starp kurām pati galvenā ir pavisam elementāra. Līdzīgi kā indivīdu vēlme ir izdzīvot, katra valsts, pirmkārt, cenšas vienkārši **pastāvēt**. Politikā to apzīmē ar jēdzieniem – **nodrošināt savu suverenitāti un teritorijas integritāti (veselumu)**. Otrkārt, valstīm tāpat ir vesels spektrs citu interešu ekonomikas, kultūras, sakaru un citās jomās.

Tā kā katra valsts priekšplānā izvirza savas intereses, valstu savstarpējā mijiedarbībā neizbēgama ir to interešu krustošanās, kas ļoti bieži noved pat pie sadursmēm un konfliktiem. Visu pasaules valstu kopums un to sarežģītais interešu tīkls veido **starptautisko politisko sistēmu**, kura ir nebeidzami mainīga savā attīstībā. Tieši šīs sistēmas mainīgums un nenoteiktība, liek valstīm domāt par kopīga mērķa – kā saglabāt vismaz **relatīvu sistēmas stabilitāti** - īstenošanu. Stabilitāte, savukārt, prasa valstu savstarpēju sadarbību.

Šodien var nosaukt daudzas jomas, kurās interešu saskaņošana un sadarbība dod pozitīvu rezultātu visām valstīm. Ne velti starptautiskā sabiedrība arvien vairāk sāk uztvert un izjust pasauli un tās procesus kā vienotu, **globālu un savstarpēji saistītu sistēmu**. Valstu sadarbībai un interešu saskaņošanai ir nepieciešami īpaši paņēmieni un instrumenti. Nepietiek tikai ar valstu vienpusējiem vai divpusējiem pūliņiem vien. Tāpēc valstis izveido **starptautiskas organizācijas**.

Šobrīd pasaulē darbojas vairāki simti starptautisko organizāciju. Faktiski starptautiskās organizācijas līdzās valstīm ir kļuvušas par svarīgu mūsdienu pasaules politiskās sistēmas sastāvdaļu.

Kā jau minēts iepriekš, viena no visjūtīgākajām un svarīgākajām valstu interesēm ir drošība un izdzīvošanas spēja citu valstu vidū. Drošības un aizsardzības jautājumi skar katras valsts pastāvēšanas pamatu. Taču mūsdienu pasaulē šī valsts dzīves joma ir kļuvusi par starptautiskas sadarbības un saskaņošanas objektu.

Ar drošības veicināšanas un aizsardzības jautājumiem nodarbojas vairākas starptautiskas organizācijas, to skaitā NATO. NATO tiek uzskatīta par ļoti efektīvu valstu kolektīvās aizsardzības organizāciju. Šodien aizvien jaunas valstis izrāda ieinteresētību sadarboties ar NATO. Kā darbojas alianse un kāpēc tās loma ir izrādījusies tik efektīva?

NATO galvenā mītne
Briseļē /Foto: NATO/

NATO darbības pamatprincipi

1. NATO pieder pie tā dēvētajām **starpvaldību organizācijām**. Tas nozīmē, ka alianses dalībnieks ir katras valsts valdība, kas iesaistās organizācijā brīvi vienojoties un uz līguma pamata. Valdība, savukārt, ir katras attiecīgās valsts suverenitātes nodrošinātāja. NATO kā organizācija un tās vadības struktūra nekādi neierobežo katras dalībvalsts suverēnās tiesības uz izvēles un rīcības brīvību. NATO nemaz nav iespējams pieņemt lēmumus, apejot šo principu par katras dalībvalsts tiesībām uz izvēles un rīcības brīvību. Tādā veidā, pieņemot lēmumus, juridiski tiek nodrošināta visu **dalībnieku vienlīdzība**. Tā, savukārt, veicina **diskusiju**, savstarpējas konsultācijas, visu dalībnieku **interesu ievērošanu** un **saskaņošanu**. Rezultātā tiek pieņemti lēmumi, kuri ir visatbilstošākie situācijai un visu dalībvalstu interesēm.

Turklāt Ziemeļatlantijas līgums pats par sevi prasa, ka dalībvalstī ir jābūt **demokrātiskai valdībai**. Tas nodrošina katras dalībvalsts papildus kontroli no sabiedrības puses. Piemēram, ja sabiedrību neapmierina savas valsts dalība aliansē, var ievēlēt jaunu valdību, kurai ir tiesības pārskatīt jautājumu par dalību aliansē un pat izstāties no tās.

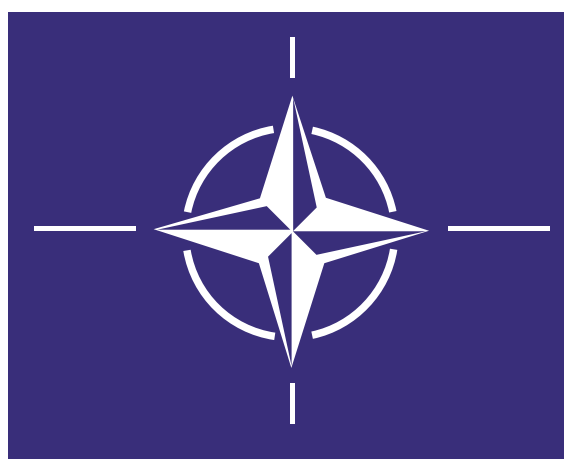
2. Ziemeļatlantijas līguma nozīmīgākais punkts un NATO pamats ir līguma 5. pants, kurš paredz **kolektīvas aizsardzības garantijas dalībvalstīm**. Tas nosaka, ka apdraudējuma gadījumā vienai vai vairākām dalībvalstīm pārējās sniegs palīdzību uzbrukumā pakļautajai valstij/valstīm (“viens par visiem, visi par vienu”).

3. Jebkuras militārās aizsardzības organizācijas efektivitāte ir atkarīga no **spēka**, t.i. militārā potenciāla, kas atrodas tās rīcībā. NATO valstu rīcībā vienmēr ir bijis pietiekams militārā spēka apjoms, lai nodrošinātu alianses pamatuzdevumu izpildi. Arī šodien alianse pievērš lielu uzmanību dalībvalstu militārā spēka un spēju attīstībai. Piemēram, Prāgas apspriedē 2002. gada novembrī tika nolemts līdz 2006. gadam izveidot NATO Reaģēšanas spēkus. Tos veidotu ļoti mobila, labi trenēta un pilnvērtīgi apgādāta 20 000 karavīru liela vienība dalībvalstu aizsardzībai pret terorisma draudiem.

4. Svarīgs NATO efektivitātes faktors ir **transatlantiskā saikne**, kas nozīmē militāri spēcīgu un politiski ietekmīgu ASV iesaisti Eiropas drošības un aizsardzības sistēmā. Neraugoties uz pēdējā laika diskusijām par ASV ietekmi un ieguldījuma apjomu organizācijā, visas dalībvalstis ir vienprātis, ka transatlantiskā saikne ir saglabājama un pilnveidojama arī turpmāk.

5. Visbeidzot, jāatzīmē Ziemeļatlantijas līgumā ietvertais **atvērtības** princips. Saskaņā ar to, ikviena Eiropas valsts, kas gatava sekmēt alianses mērķus, ievērot principus un pildīt saistības var brīvi pievienoties NATO.

Visi augstāk minētie principi nosaka NATO uzbūvi, lēmumu pieņemšanas un vadības kārtību un organizācijas rīcības veidu.

NATO karogs

NATO uzbūve un lēmumu pieņemšanas kārtība

Lai nodrošinātu Ziemeļatlantijas līgumā nosprausto mērķu sasniegšanu un uzdevumu izpildi kolektīvās aizsardzības jomā, laika gaitā dalībvalstis ir izveidojušas plašu organizatorisko struktūru, kuras centrs atrodas Briselē, Beļģijā. Organizācijas funkcijas nodrošina vairāk nekā 3000 darbinieki.

Arī NATO struktūras veidošana un uzbūve ir bijusi pakārtota Ziemeļatlantijas līgumā ietvertajiem principiem.

NATO galvenā lēmumu pieņemšanas institūcija ir **Ziemeļatlantijas Padome**, kurā katra dalībvalsts ir pārstāvēta ar vienu balsi. Interesanti, ka Padome lēmumu pieņemšanai var pulcēties trīs līmeņu sanāksmēs:

1) vēstnieku līmenī valstu valdības pārstāv pastāvīgie pārstāvji (dalībvalstu vēstnieki NATO). Šajā līmenī Padome parasti pulcējas reizi nedēļā;

2) ministru līmenī dalībvalstu valdību locekļi (parasti ārlietu un aizsardzības ministri) tiekas Padomes sēdēs divas reizes gadā;

3) valstu un valdību vadītāju līmenī Padome uz apspriedēm pulcējas reizi 2 – 3 gados, izskatot un pieņemot lēmumus sevišķi svarīgos jautājumos, piemēram, alianses stratēģija, jaunu dalībvalstu uzņemšana u.c.

Jāatzīmē, ka jebkurā līmenī pieņemtām lēmumiem ir vienāds statuss.

Liela nozīme Ziemeļatlantijas Padomes darbībā ir arī lēmumu pieņemšanas kārtībai. Lēmumus veido un pieņem, ievērojot **vienprātības jeb konsensa** principu. Tas nozīmē, ka lēmumu var pieņemt vienīgi ar visu dalībvalstu vienprātīgu piekrišanu. Protams, šāda procedūra nosaka papildus konsultācijas, vairāk laika saskaņošanai un pārliecināšanai, bet rezultātā lēmumu kvalitāte ir augstāka, un tie neapdraud valstu suverēnās intereses un tiesības.

Pastāv vēl viena NATO iedibināta un stingri ievērota kārtība: organizācijas uzbūvē un darbībā **stingri nodalītas civilās un militārās sfēras**. Tas nepieciešams, lai NATO kā demokrātisku valstu izveidota organizācija darbotos atbilstoši demokrātijas prasībām - būtu atbildīga savu valstu pilsoniskās sabiedrības priekšā un pakļauta tās kontrolei. Saskaņā ar šo kārtību NATO militārās institūcijas, piemēram, Militārā komiteja, kas sastāv no dalībvalstu militārajiem pārstāvjiem, Starptautiskais militārais štābs un NATO spēku virspavēlniecības, ir pakārtotas civilajām institūcijām un darbojas tikai to pieņemto lēmumu ietvaros.

Īpaša loma NATO struktūrā ir **ģenerālsekretāram**. NATO ģenerālsekretāru izraugās un nozīmē dalībvalstu valdības. Viņa pienākumi ir daudzveidīgi, sarežģīti un atbildīgi. Faktiski viņš vada visu organizācijas civilo sekretariātu, vienlaikus esot gan Ziemeļatlantijas Padomes priekšsēdētājs, gan visu svarīgāko komiteju vadītājs. Tāpat ģenerālsekretāram ir pakļauts starptautiskais militārais štābs. Lai veiksmīgi tiktu galā ar visiem pienākumiem un nodrošinātu alianses lēmumu konsensu, ģenerālsekretāram jābūt apveltītam ar izcilām diplomāta spējām.

Runājot par NATO militārajiem spēkiem, interesanti, ka alianses tiešā pakļautībā neatrodas lielas militāras vienības. Vajadzības gadījumā, sabiedrotajām valstīm vienojoties, nepieciešamo spēku daudzumu NATO militārās pavēlniecības rīcībā katra dalībvalsts nodod no saviem nacionālajiem militārajiem spēkiem. Alianses tiešā pakļautībā atrodas tikai nelielas vienības, kuras nodrošina vadību, sakarus, apgādi un novērošanu. Tāpēc, lai panāktu spēku savlaicīgu gatavību un izvēršanu, liela nozīme ir rūpīgam un saskaņotam aizsardzības plānošanas darbam.

Lai nodrošinātu alianses darbības **atklātību** un **demokrātisku pārraudzību**, dalībvalstu parlamenti ir izveidojuši NATO **Parlamentāro asambleju**. Šajā forumā pulcējas dalībvalstu parlamentu deputāti un apspriež aktuālus drošības un aizsardzības jautājumus. Parlamentārās asamblejas darbā tā dēvēto asociēto delegāciju sastāvā piedalās arī partnervalstu parlamentu pārstāvji no Latvijas, Krievijas, Gruzijas, Ukrainas, Šveices un citām valstīm.

NATO alianses demokrātisko raksturu garantē ne tikai parlamentāriešu līdzdalība, bet arī plašāka pilsoniskā iniciatīva. Kopš 1954. gada darbojas **Atlantijas līguma Asociācija**, kas apvieno dalībvalstu iedzīvotāju nevalstiskās organizācijas. To mērķis ir sekmēt un atbalstīt alianses misiju, informējot sabiedrību, veicot pētniecības darbu, uzturot solidaritātes garu un attīstot sadarbību ar citu valstu sabiedriskām organizācijām. Latvijā tāda ir Latvijas Transatlantiskā organizācija (LATO), kurai ir nozīmīga veicinoša loma Latvijas virzībā uz dalību NATO. Latvijas Transatlantiskais jauniešu klubs (LTJK) piedāvā skolu un studējošai jaunatnei interesantu aktivitāšu klāstu.

“NATO pastāv, lai krievus izslēgtu, amerikāņus ieslēgtu un vāciešus noslēgtu (to keep the Russians out, the Americans in and the Germans down)”

Lords Ismejs,
pirmais NATO ģenerālsekretārs

NATO politika ārpus atbildības zonas

Ziemeļatlantijas līgums ģeogrāfiski ierobežo alianses darbības zonu, jo paredz tikai NATO dalībvalstu teritoriju aizsardzību. Tomēr politiskās situācijas attīstība 20. gadsimta deviņdesmitajos gados vairākkārt likusi NATO iesaistīties konfliktu risināšanā ārpus tradicionālas atbildības zonas. Pirmo reizi tas notika Balkānos, kad NATO sniedza atbalstu ANO, nodrošinot mieru bijušās Dienvidslāvijas teritorijā – Bosnijā - Hercegovinā.

ANO un citu starptautisko organizāciju pūliņi bijušajā Dienvidslāvijā izrādījās nepietiekami, lai izbeigtu bīstamu un asiņainu konfliktu un necilvēcīgas pārestības pret civiliedzīvotājiem, ko pastrādāja konfliktā iesaistītās puses. 1996. gadā konflikta pārtraukšanai un vēlākai miera un stabilitātes uzturēšanai NATO šeit iesaistīja daudznacionālus militārus spēkus (IFOR – Miera nodrošināšanas spēki

Franču karavīri piedalās KFOR miera uzturēšanas operācijā, 2003. gads /FOTO: KFOR/

Bosnijā – Hercegovinā, vēlāk SFOR – Stabilizācijas spēki Bosnijā – Hercogovinā). Tajos piedalījās 18 NATO un 13 partnervalstu militāras vienības, to skaitā Latvijas.

Otru reizi NATO palīdzība bija vajadzīga 1999. gadā citā Balkānu reģionā – Kosovā. Saspilējumu, kas draudēja pāraugt humanitārā krīzē, izraisīja Dienvidslāvijas līdera Slobodana Miloševića režīma mēģinājumi veikt plaša mēroga etnisko tīrīšanu – vietējo albāņu iedzīvotāju izdzīšanu un iznīcināšanu, tādā veidā mākslīgi mainot etnisko sastāvu. Tas bija saistīts arī ar nopietniem draudiem apkārtējām valstīm. Kad diplomātiskie pūliņi izrādījās nesekmīgi, alianse nolēma pielietot spēku pret S. Miloševića režīmu, kas nepakļāvās starptautiskās sabiedrības prasībām. NATO vadīja militārās aviācijas uzlidojumu kampaņu pret Dienvidslāviju, kas turpinājās 78 dienas. Vēlāk saņēmusi ANO mandātu (piekrišanu), NATO uzsāka miera uzturēšanas pasākumus Kosovā. Tur tika ievestas militāras vienības no 19 NATO un 16 partnervalstīm, to skaitā Latvijas, Krievijas u.c.

Pēc 2001. gada 11. septembra terora aktiem ASV NATO atkal vajadzēja rīkoties ārpus dalībvalstu teritorijas. NATO iesaistījās pretterorisma militārajā kampaņā Afganistānā, atbalstot ANO izveidotos Starptautiskos drošības atbalsta spēkus (ISAF) miera un stabilitātes uzturēšanai šajā valstī. No 2003. gada augusta NATO pārņēma ISAF vadību un turpmāku operācijas koordināciju.

Sākoties Irākas krīzei un tās militārajai fāzei 2003. gada pavasarī, NATO sabiedrotās nonāca sarežģītas izvēles priekšā. Starp sabiedrotajām un partnervalstīm izvērtās smagas domstarpības jautājumā par NATO pozīciju un iesaistīšanās veidu. Radušās domstarpības atspoguļoja ne tikai pretrunas starp sabiedrotajām, bet arī parādīja, ka jautājums par NATO iesaisti ārpus tradicionālās darbības zonas ir nobriedis un prasa risinājumu. Formulējot savu politiku darbībai ārpus līdzšinējās atbildības zonas, NATO būs skaidri jāatbild uz sekojošiem jautājumiem:

- ✦ kādos gadījumos aliansei jāiesaistās?
- ✦ kur ir jaunā atbildības robeža (reģionāla, kontinentāla, globāla)?
- ✦ vai NATO rīcībai vienmēr nepieciešams plašāks starptautiskās sabiedrības atbalsts (ANO Drošības padomes mandāts)?
- ✦ kādi spēki būtu iesaistāmi?

Pirmā NATO operācija ārpus eiroatlantiskās telpas

2003. gada 11. augustā svinīgā ceremonijā Kabulā, Afganistānā, NATO pārņēma Starptautisko drošības atbalsta spēku (International Security Assistance Force – ISAF) vadību. Tā ir pirmā reize aliances vēsturē, kad NATO vada kādu operāciju ārpus tās tradicionālās atbildības zonas – eiroatlantiskās telpas. Šo nozīmīgo soli pieņēma Ziemeļatlantijas Padome 2003. gada 16. aprīlī un tas nosaka, ka visas NATO dalībvalstis uzņemas ilglaicīgas saistības Afganistānas stabilitātes un drošības nodrošināšanā.

ISAF tika izveidots ar nolūku palīdzēt Afganistānas pagaidu valdībai nodrošināt mieru atbalsta spēku atbildības zonā. Kabulā NATO darbojas ANO pilnvaru ietvaros un atbilstoši pašreizējām un plānotajām ANO rezolūcijām. Arī līdz 2003.gada 11. augustam NATO jau spēlēja nozīmīgu lomu šinī miera operācijā, jo 95% atbalsta spēku veidoja NATO dalībvalstu militārās vienības.

NATO pārņem ISAF vadību un turpmāko operācijas koordināciju /Foto: NATO/

1. Fragments no Ronalda Asmusa intervijas avīzei "Diena":

No amerikāņu viedokļa pašlaik Vidējie Austrumi ir bīstamākā pasaules daļa, no kuras var nākt apdraudējumi un kari. Nākamo desmitgadu lielākie stratēģiskie izaicinājumi ir Vidējos Austrumos un Āzijā. Jautājums NATO ir – vai aliansei arī turpmāk ir jākoncentrējas miera nodrošināšanai kontinentā [Eiropas], kas kļūst arvien stabilāks. Tas ir svarīgs, taču vairs nav ASV ārpolitikas galvenais mērķis. Vai NATO jāklūst par daļu no jaunas stratēģijas, kurā ASV un Eiropa kopā pievērštos problēmām ārpus Eiropas, piemērotos jauniem draudiem, kuri lielākoties nenāk no Eiropas ārpusēs, taču var iespaidot gan Eiropu, gan ASV? Kādu stratēģisku savienību vai partnerību mēs vēlamies pasaulē, kurā 5. paragrāfam atbilstošu uzbrukumu var izplānot Hamburgā, finansēt Āzijā un vērst pret Pasaules tirdzniecības centru, Vašingtonu vai Berlīni, Parīzi, Londonu?

Avots: Raudseps P., Ozoliņš A. Šis nav laiks atlaisties klubkrēslā. Intervija ar Ronaldu Asmusu//Diena. – 2003. – 28. aprīlis

2. Pasaules valstu izdevumi aizsardzības vajadzībām - piecpadsmi valstis ar lielākajiem militārajiem izdevumiem:

Vieta	Valsts	2001. gadā (mljrd. \$)	Daļa (%) no kopējiem pasaules izdevumiem
1	ASV	281.4	36
2	Krievija	43.9	6
3	Francija	40.0	5
4	Japāna	38.5	5
5	Lielbritānija	37.0	5
6	Vācija	32.4	4
7	Ķīna	27.0	3
8	Sauda Arābija	26.6	3
9	Itālija	24.7	3
10	Brazīlija	14.1	2
11	Indija	12.6	2
12	Dienvīdkoreja	10.2	1
13	Izraēla	9.1	1
14	Turcija	8.9	1
15	Spānija	8.0	1
Pasaule kopā		772	100

Avots: SIPRI Yearbook 2002. Armaments, disarmament and International Security. – New York: Oxford University Press, 2002.

Jautājumi un uzdevumi

1. Rūpīgi izpēti lēmumu pieņemšanas kārtību NATO! Iedomājies, ka Ziemeļatlantijas Padomes sēdē piedalās Latvijas vēstnieks. Kā intereses un norādījumus viņš ievēros, piedaloties lēmuma pieņemšanā: NATO ģenerālsēdētāja, Latvijas Nacionālo bruņoto spēku komandiera, ASV prezidenta, Latvijas valdības vai Latvijas Transatlantiskās organizācijas?
2. Iepazīsties ar NATO ģenerālsēdētāja pienākumiem! Kas, tavuprāt, ir visgrūtākais tos pildot? Vai kāds kandidāts no Latvijas nākotnē var kļūt par NATO ģenerālsēdētāru?
3. Kāpēc NATO kā militāras aizsardzības organizācijas vadībā lielāka teikšana ir civilpersonām nevis militāristiem?
4. Analizē NATO valstu izdevumus aizsardzībai. Kādus secinājumus var izdarīt, salīdzinot katras valsts izdevumus? Kāpēc kandidātvalstīm, tostarp arī Latvijai, izvirzīts uzdevums palielināt aizsardzības izdevumus līdz 2% no iekšzemes kopprodukta?
5. Kāpēc draudi, kas rodas ārpus Eiropas, var ietekmēt dalībvalstu drošību?
6. Ja dalībvalsts ir bijusi pret Padomē pieņemto lēmumu, vai tas tai jāpilda? Sagatavo atbildi uz šo jautājumu, izmantojot zināšanas par NATO uzbūves un darbības principiem!

Sabiedrība turpina diskutēt

✦ Debatējot par NATO lomu ārpus Eiropas, daudzi uzskata, ka aliansei nevajadzētu iekļauties vietās un notikumos ārpus dalībvalstu teritorijas. Citi apgalvo - jaunie draudu veidi, kā terorisms un masu iznīcināšanas ieroču izplatība, apdraud ikvienu aliansei valsti un to iedzīvotājus. Tāpēc ir jārikojas arī ārpus NATO tradicionālās darbības zonas. **Kāds ir tavs viedoklis šajā jautājumā? Ja klasesbiedru domas dalās, izvērsiet diskusiju par šo tēmu!**

✦ Visā aliansei pastāvēšanas laikā tās aizsardzības potenciāls un spējas ir lielā mērā balstījušās uz ASV ieguldījumu. Tagad amerikāņu sabiedrotie prasa, lai Eiropas valstis palielina savu ieguldījuma daļu, kas laiku pa laikam izraisa pat visai asus strīdus sabiedroto starpā. **Vai prasība par materiālā ieguldījuma līdzsvarošanu ir taisnīga?**

Kopsavilkums

Savas pastāvēšanas piecdesmit gadu vēsturē NATO ir pierādījusi, ka spēj efektīvi pildīt nosprausto mērķi – gādāt par dalībvalstu drošību un aizsardzību. Kaut arī aliansei apvienojušās daudzas valstis, kuru atsevišķās intereses bieži vien ir atšķirīgas, tomēr NATO iedibinātā kārtība ļauj, suverēnām valstīm vienojoties, pārvarēt domstarpības un vienoties par kopīgu izpratni un rīcību. NATO uzbūve un darbība balstās uz visu pušu vienlīdzību, vienprātību, pieņemot lēmumus, un kopīgu atbildību. NATO ir demokrātisku valstu aliansei, tāpēc tās darbībā svarīga loma ir demokrātisku institūciju un pilsoniskās sabiedrības kontrolei un ietekmei militārajā sfērā. Balstoties uz šiem principiem NATO veido savu politiku arī jaunajos apstākļos. Tā vērsta uz to, lai paplašinātu dalībnieku loku un atbildības zonu, kā arī neitralizētu un novērstu jaunus draudus pasaules mieram un drošībai.

Jaunā pasaules kārtība, NATO un Latvija

Iepriekšējā nodaļā apskatījām, kā pasaules politiskā sistēma, ko veido liels skaits dažādu valstu un to pretrunīgās intereses, tomēr meklē **līdzsvaru** jeb veidu kā sadzīvot. Bieži to dēvē arī par **pasaules politisko kārtību**.

Valstu attiecību vēsture pazīst vairākus līdzsvara veidus. Piemēram, NATO radās un pati bija svarīgs līdzsvara elements tā dēvētajā **divu polu jeb bipolārajā pasaules kārtībā**. Tad pastāvēja divi varas centri – PSRS un ASV. Sāncensība to starpā noteica notikumu gaitu un attiecības starp pārējām valstīm. Kaut arī abas puses bija nesamierināmi naidīgas, tomēr ar laiku tās spēja izstrādāt zināmus spēles noteikumus: noteiktas robežas, sabiedroto loku un līdzekļus.

“Gadu desmitiem ilgi mūsu pasaule atradās bipolaritātes ietvarā ar diviem pretējiem varas blokiem vērtību, ideju un politiskās pārliecības ziņā. (..) Šodien pasaule ir pavisam savādāka nekā tad, kad pastāvēja “dzelzs priekšgars”. Sagrūstot komunistu totalitārismam, dzelzs priekškara krišana iezīmēja patiesās pasaules kontūras un līdz ar to arī pasaules izaicinājumus.”

Vaclavs Havels, 1997. gadā

Avots: <http://www.project-syndicate.org>

Saspilējumi un krīzes uzvirvoja, ja kāda no pusēm pārkāpa šos noteikumus, piemēram, Kubas krīze 1962. gadā vai PSRS iebrukums Afganistānā 1979. gadā. Kaut arī līdzīgu saspilējumu bija ne mazums, tomēr visumā valdīja līdzsvars. Vismaz notikumu gaita valstu attiecībās bija daudz maz prognozējama un šajā ziņā pat sagādāja zināmas politiskas ērtības galvenajiem aukstā kara pasaules spēlētājiem.

Līdz ar PSRS un visa Austrumu bloka sabrukumu izjuka arī divpolārā pasaules kārtība. Pasaules politiskā sistēma pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados nonāca nelīdzsvarotības stāvoklī. Visiem sistēmas dalībniekiem, gan vecajiem, gan jaunajiem (deviņdesmito gadu pārmaiņu rezultātā pasaulē radās apmēram divdesmit jaunu valstu), tagad bija jādomā par veidu, kā nodrošināt jaunu līdzsvaru.

Ņemot vērā, cik sarežģīta ir pasaule un valstu savstarpējās attiecības, jauns līdzsvara stāvoklis nevarēja iestāties uzreiz. Arī šodien var runāt tikai par aptuvenām jaunās pasaules kārtības kontūrām. Tomēr, lai saprastu, kādā pasaulē mēs dzīvojam vai kādā mums nāksies dzīvot 21. gadsimtā, un lai spētu labāk tai pielāgoties, ir vērts paskatīties, kādi faktori nosaka jauno pasaules kārtību.

Jaunās pasaules kārtības kontūras

Varas un spēku sadalījums

Jaunā pasaules kārtība joprojām ir neskaidra. Tās tapšanas un veidošanās process norit mūsu acu priekšā. Gluži tāpat kā tas ir ar citiem sociāliem procesiem no tāda tuva attāluma ir grūti saskatīt un novērtēt notiekošo kopumu. Pagaidām ir redzamas tikai dažas izteiktākās kontūru līnijas, daži spēka punkti.

Sākumā jāpievērš uzmanība izmaiņām politiskajā jomā, kas ir saistītas ar valstu relatīvā spēka svārstībām. Daudzi pētnieki ir vienprātīgi, ka pēc divpolārās pasaules sabrukuma politiskajā sistēmā šobrīd dominē ar vislielāko spēku apveltītās ASV. Tādas ASV lomas raksturošanai lieto jēdzienu - **superlielvalsts**.* Šī iemesla dēļ jauno pasaules kārtību bieži apzīmē kā **viena pola jeb unipolāru pasauli**. Šobrīd ASV rīcībā atrodas milzīgs, ar kādu citu valsti grūti salīdzināms militārais potenciāls. ASV tērē militārajām vajadzībām līdz 43% no visas pasaules militārajiem izdevumiem un tas nodrošina šķietamu rīcības brīvību globālā mērogā.

*Aukstā kara laikā pastāvēja divas superlielvalstis – ASV un Padomju Savienība.

Taču superlielvalsts varenība nav neierobežota un to nevajadzētu pārspilēt. Politisko analītiķu vidū joprojām nav vienotības par aspektiem, kas nosaka valsts spēku. Pastāv viedoklis, ka tas ir atkarīgs no attiecīgās valsts spējām dažādās jomās – politikajā, ekonomiskajā, militārajā vai citās. Piemēram, militārām spējām ir liela nozīme aizsardzības jautājumos, bet nav tik liels iespaids uz ekonomiskajiem jautājumiem (tirdzniecību un investīcijām). Ekonomiskās attīstības ziņā pasaule šodien joprojām ir **multipolāra** (daudzpolāra). ES un Japānas ekonomikas ne tikai sekmīgi konkurē ar ASV, bet arī līdzsvaro amerikāņu politisko ietekmi. Arī citi tradicionālie starptautiskās sistēmas lielie spēlētāji (Krievija, Francija, Vācija, Ķīna, Indija) aizvien vairāk cenšas ierobežot ASV spēku un vienpusēju rīcību, lai nepieļautu unipolāru pasaules politisko kārtību.

Taču jaunās kārtības veidošanos nosaka ne tikai izmaiņas valstu relatīvā spēka attiecībās vien. Veidojot savstarpējas attiecības starp valstīm, jāņem vērā starptautiskās sistēmas globalizācijas radītās izmaiņas.

Mūsdienu draudi globalizētā pasaulē

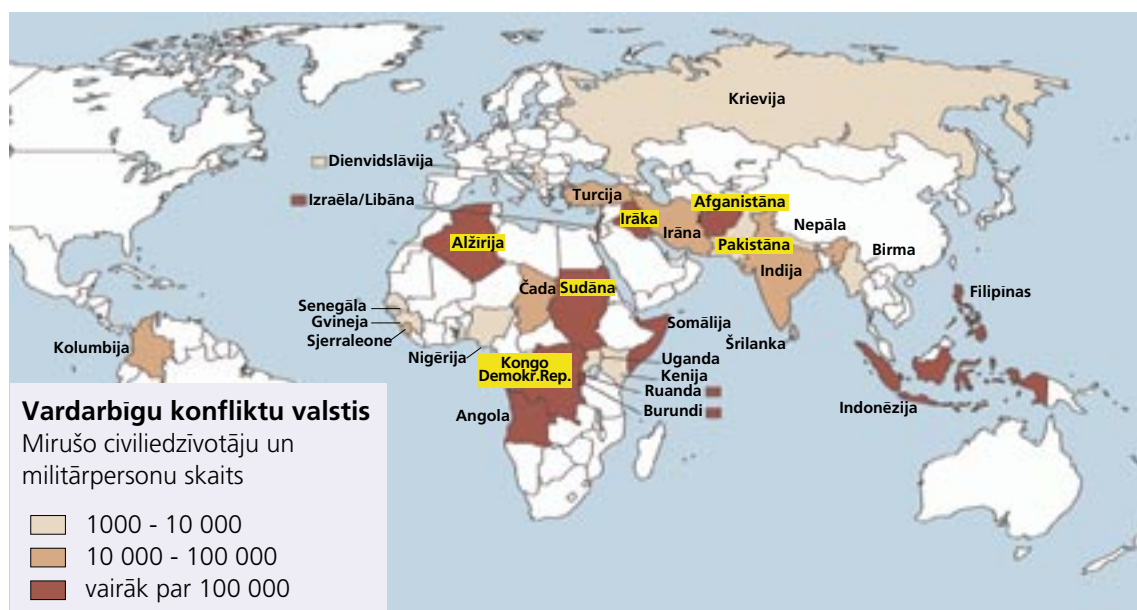
Ar **globalizāciju** mūsdienās saprot valstu un sabiedrību pieaugošu mijiedarbību, kuru veicina tehnoloģijas un zinātnes attīstība, īpaši transporta, komunikāciju un ekonomikas jomās. Šis process nosaka valstu savstarpējo atkarību visā pasaulē un ietekmē arī starptautisko drošību. Tā, piemēram, draudi, kas rodas vienā pasaules reģionā, var kļūt par globāla mēroga izaicinājumiem starptautiskajai drošībai.

Jaunajos drošības apstākļos draudus valstīm rada dažādi faktori – ekonomiskā lejupslīde, organizētā noziedzība, narkotiku izplatība, cilvēku nelegālā tirdzniecība un migrācija, dabas katastrofas un epidēmijas, vardarbīgi konflikti, masu iznīcināšanas ieroči, terorisms un citi. No minētajiem eiroatlantiskās drošības kontekstā visvairāk tiek diskutēts par pēdējiem trim.

Vardarbīgi konflikti

Vardarbīgu konfliktu raksturs pasaulē pēdējās desmitgadēs ir mainījies. Pirmkārt, bruņoti konflikti valstu starpā ir mazinājušies, bet palielinājušies valstu iekšienē (starpgrupu konflikti), piemēram, pilsoņu kari, bruņotas sacelšanās, separātistu kustības. Militāro konfliktu statistika pasaulē rāda, ka laikā no 1989. līdz 1996. gadam no 101 bruņota konflikta 95 radušies tieši iekšēju nesaskaņu rezultātā. Otrkārt, konfliktu cēloņi vairs nav ideoloģiski vai ar mērķi iekarot teritoriju, bet gan saistīti ar identitātes jautājumiem, tas ir, ar piederību kādai etniskai, reliģiskai, sociālai vai politiskai grupai. 1999. gadā no 27 vardarbīgiem konfliktiem pasaulē 25 bija tieši saistīti ar identitāti (Čečenija, Kašmira, Šrilanka, Kosova, Austrumtimora, Ruanda, Somālija, u.c.).

Vardarbīgi konflikti pasaulē 2001. gadā

Avots: The Ploughshares Monitor, 2002.g. pavasaris

Jāatzīmē, ka praksē ir grūti nošķirt starpvalstu no starpgrupu konfliktiem. Piemēram, 1999. gada Kosovas krīzi var interpretēt kā iekšēju konfliktu, bet tanī pašā laikā galvenā militārā darbība norisinājās starp Dienvidslāvijas Federatīvo Republiku un NATO dalībvalstīm. Neskaidrību šīs situācijās rada ārvalstu militārā iejaukšanās. Saasinoties cilvēktiesību jautājumiem deviņdesmitajos gados (etniskās tīrīšanas Balkānos, genocīds Ruandā), iekšējie konflikti radīja nepieciešamību iejaukties arī starptautiskajai sabiedrībai. Tādu iejaukšanos sauc par **humanitāro intervenci**, kuras mērķis ir apturēt masveidīgus cilvēktiesību pārkāpumus.

Par šādu konfliktu risināšanu plaši diskutēts no starptautisko tiesību un ētikas viedokļa, jo humanitārā iejaukšanās nonāk pretrunā ar **valsts suverenitātes** principu, kas nosaka, ka citām valstīm nav tiesības iejaukties otras valsts iekšējās lietās. Turklāt rodas morālas dabas jautājums: kas ir svarīgāks - valsts suverenitāte vai cilvēktiesību aizstāvēšana ar militāru iejaukšanos? Viennozīmīgas atbildes uz šo jautājumu nav. To parāda arī Apvienoto Nāciju Statūti*, kas paredz gan valsts suverenitātes, gan cilvēktiesību aizsardzību.

ANO Statūti par suverenitāti un cilvēktiesībām	
Suverenitāte	Cilvēktiesības
<p>Organizācija ir balstīta uz visu tās Dalībvalstu suverēnās līdztiesības principa. (2. (1.))</p> <p>Visas Dalībvalstis savās starptautiskajās attiecībās atturas no spēka draudiem vai tā lietošanas kā pret jebkuras valsts teritoriālo neaizskaramību vai politisko neatkarību, tā arī jebkurā citā veidā, kas nav savienojams ar Apvienoto Nāciju mērķiem. (2. (4.))</p> <p>Šie Statūti nekādā mērā nedod tiesības Apvienoto Nāciju Organizācijai iejaukties lietās, kas pēc savas būtības ietilpst jebkuras valsts iekšējā kompetencē un neprasa no Apvienoto Nāciju Organizācijas Dalībvalstīm šīs lietas nodot izskatīšanai saskaņā ar šiem Statūtiem; tomēr šis princips neattiecas uz piespiedu līdzekļu lietošanu saskaņā ar VII nodaļu. (2.(7.))</p>	<p>Mēs, Apvienoto Nāciju tautas, pilnas atbildības atbrīvojot nākamās paaudzes no kara posta, kas divreiz mūsu dzīvē ir atnesis cilvēcei neizsakāmas bēdas, no jauna apstiprināt ticību cilvēka pamattiesībām, cilvēka cieņai un vērtībai, vīriešu un sieviešu līdztiesībai, (..). (Preambula)</p> <p>Īstenot starptautisko sadarbību starptautisko ekonomisko, sociālo, kultūras un humanitāro problēmu risināšanā un cilvēka tiesību un pamatbrīvību cieņas veicināšanā un attīstībā visiem bez rases, dzimuma, valodas vai reliģijas atšķirības. (1.(3.))</p> <p>Ar mērķi radīt nosacījumus stabilitātei un labklājībai, kas nepieciešama mierīgām un draudzīgām attiecībām starp nācijām un kas balstītos uz tautu līdztiesības un pašnoteikšanās principu cieņīšanu, Apvienoto Nāciju Organizācija veicina: (..) c) cilvēka tiesību un pamatbrīvību vispārēju cieņīšanu un ievērošanu bez rases, dzimuma, valodas un ticības atšķirībām. (55. un 56.)</p>

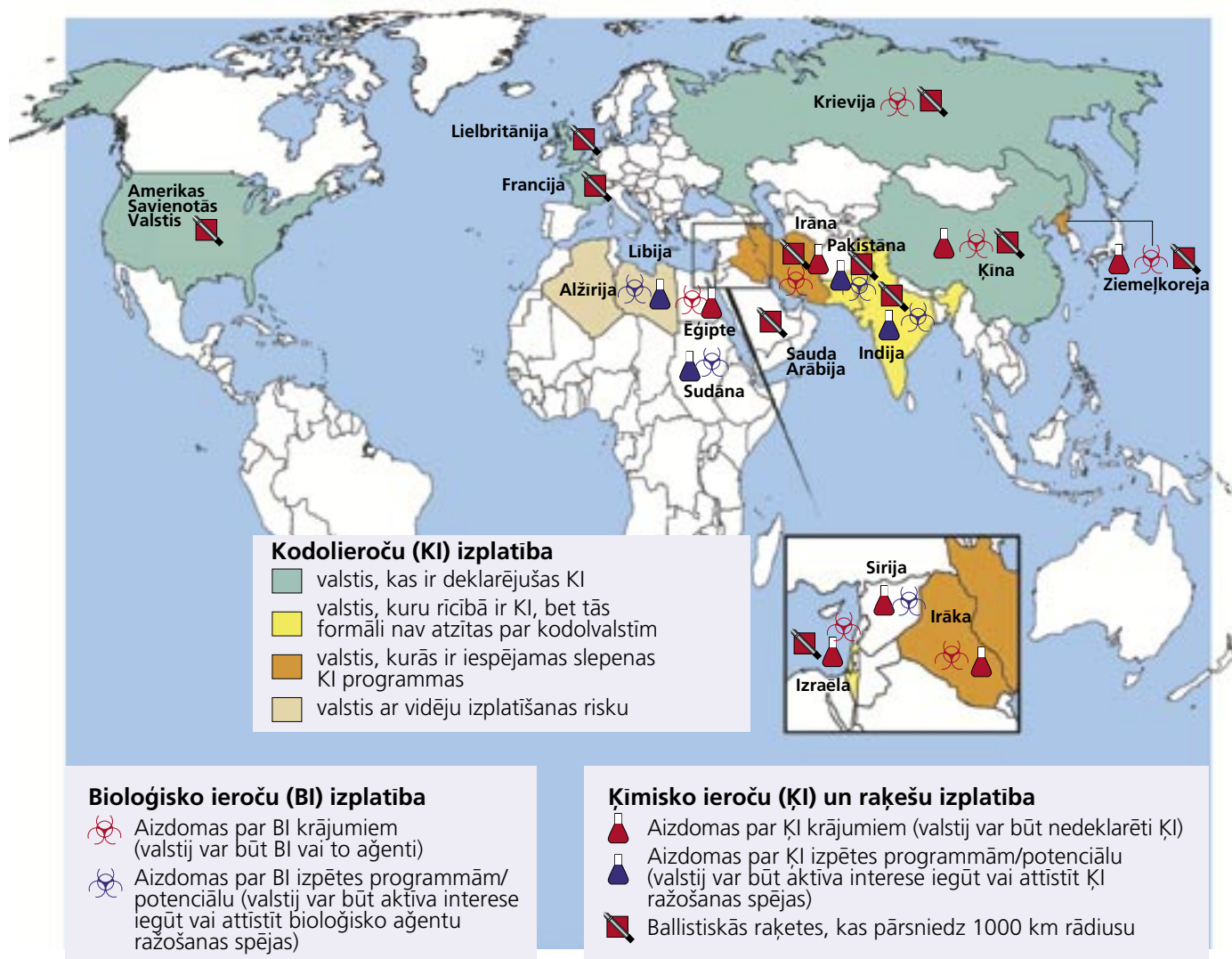
* ANO statūti ir Apvienoto Nāciju konstitūcija, kas ir daudzpusējs starpvalstu līgums. Tās mērķis ir nodrošināt starptautisko mieru un drošību mierīgā ceļā, veicināt starptautisko ekonomisko un sociālo sadarbību un visu pasaules iedzīvotāju cilvēktiesību ievērošanu.

Masu iznīcināšanas ieroči

Globālās attīstības procesi (zināšanu, tehnoloģiju izplatība) izjauc arī tā dēvēto kodolieroču monopola līdzsvaru, kas bija izveidojies aukstā kara gados. Kaut arī šie bīstamie ieroči bija uzkrāti prātam neaptveramos apmēros, tie atradās tikai dažu lielvalstu (ASV, Krievijas, Lielbritānijas, Francijas un Ķīnas) rīcībā un bija pakļauti stingrai kontrolei.

Šobrīd situācija ir mainījusies. Bez valstīm, kuras ir oficiāli atzītas par **kodolvalstīm** (ASV, Krievija, Lielbritānija, Francija, Ķīna), ir valstu grupa (Indija, Pakistāna, Izraēla), kuru rīcībā ir kodolieroči, bet tās formāli nav atzītas par kodolvalstīm. Pastāv aizdomas, ka šādi ieroči vai to programmas ir arī Irānai, Irākai un Ziemeļkorejai. Daudzās no tām ir autoritāras valdības. Tas pastiprina draudus, jo nereti šīs valstis ir iekšēji nestabilas un konfliktē ar saviem kaimiņiem. Piemēram, 20. gs. deviņdesmito gadu laikā izvērtās jauns saspīlējuma pieaugums Indijas - Pakistānas attiecībās. Tas pārauga bīstamā reģionālā kodolsacensībā, kad abas valstis ieguva savā rīcībā kodolieročus.

Masu iznīcināšanas ieroču izplatība pasaulē 2002. gadā

Avots: Carnegie Endowment for International Peace, *Deadly Arsenals* (2002), www.ceip.org

Apšaubāmas ir arī vairāku minēto valstu spējas izveidot ieroču arsenāliem atbilstošu glabāšanas režīmu, tādā veidā palielinot risku ieroču vai to sastāvdaļu tālākai izplatībai. Saskaņā ar ANO

Starptautiskās atomenerģijas aģentūras (IAEA) datiem laikā no 1993. līdz 2003. gadam pasaulē reģistrēti 175 kodolmateriālu un 201 radioaktīvo materiālu nelegālas tirdzniecības gadījumi.

Bioloģiskie ieroči – ieroči, kuru sastāvā ir infekciozas vielas, piemēram, baktērijas vai vīrusi, kas ar nolūku tiek izmantotas, lai izraisītu un izplatītu slimības. Bioloģiski ieroči ir ārkārtīgi iznīcinoši un to sastāvā esošas vielas var vairoties tiem labvēlīgos apstākļos.

Ķīmiskie ieroči – ķīmiskas vielas, kuras, iedarbojoties uz dzīvības procesiem, var izraisīt cilvēku un dzīvnieku nāvi, pārejošu nespēju vai nepārejošu kaitējumu. Tās var tikt izmantotas kā ieroči tās tiešās toksiskās iedarbības dēļ.

Kodolieroči – tādi ieroči, kuru uzbūvē ir mehānismi, kas savas darbības rezultātā atbrīvo lielu daudzumu kodolenerģijas, radot milzīgu karstumu un sprādzienu ar letālām sekām. Kodolieroči kara nolūkos pasaulē ir izmantoti 2 reizes – II Pasaules kara laikā Japānas pilsētās Hirosimā un Nagasaki.

Vēl lielākas bažas rada **ķīmisko un bioloģisko ieroču** izplatīšanas un pielietošanas iespējas. Pēc PSRS sabrukuma tika pārtraukta tās bioloģisko materiālu rūpniecība, kas nebija pietiekami kontrolēta. Rezultātā bioloģisko ieroču sastāvdaļas kļuva vieglāk pieejamas. Atšķirībā no kodolieročiem, to izgatavošana, pārvietošana un pielietošana nav tik sarežģīta. Ķīmisko ieroču izgatavošanas sastāvdaļas ir salīdzinoši lētākas un vieglāk pieejamas, jo daudzas no tām tiek izmantotas pārtikas un medikamentu ražošanā. Internets un dažādas rokasgrāmatas piedāvā receptes, kā izgatavot indīgus ķīmiskus savienojumus.

Bioloģiskie ieroči rada vislielākos draudus, ņemot vērā to nāvējošo spēku. Piemēram, pielietojot 100 kg bioloģiskā materiāla, kas satur Ebolas vīrusu, var nogalināt 1-3 miljonus cilvēku – divkārt vairāk nekā kodolierocis ar 1 megatonnas jaudu. Saskaņā ar NATO Masu iznīcināšanas ieroču centra datiem, šobrīd ķīmiskie un bioloģiskie ieroči ir vairāk nekā 25 valstu rīcībā.

Terorisms

Sevišķi bīstama ir masu iznīcināšanas ieroču nonākšana teroristisku grupējumu rokās. Teroristu mērķis vienmēr ir bijis radīt paniku un haosu, kā arī iedvest bailes. Tāpēc pastāv iespēja, ka, iegūstot šādus ieročus, tie tiks izmantoti teroristu mērķu īstenošanai.

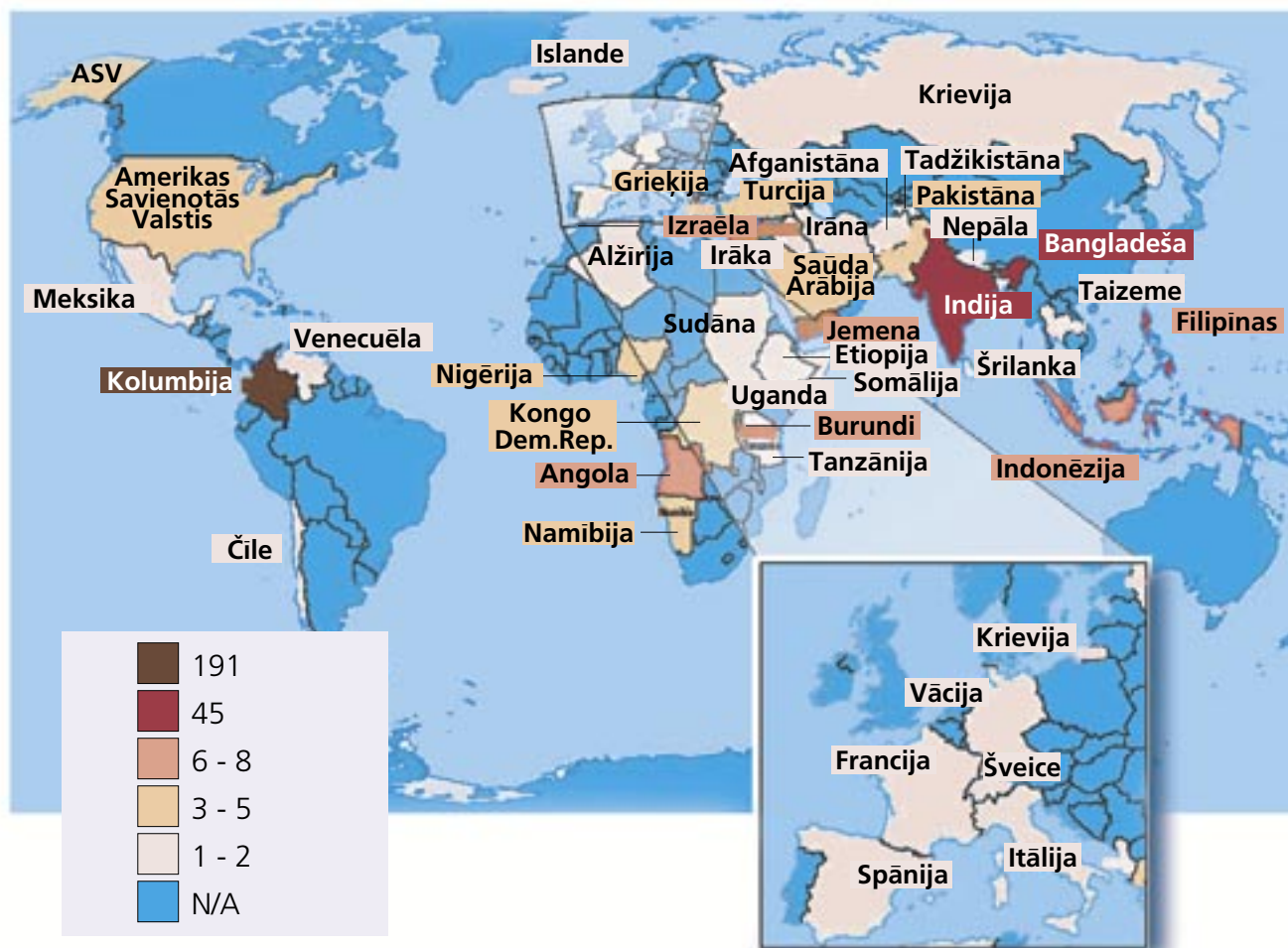
Valstīm ir grūti cīnīties ar terorismu, jo:

1) terorismam nav noteiktas adreses. Terorismam neeksistē robežas, un tas spējīgs iespieties jebkurā sociālās un individuālās dzīves jomā. Izmantojot globālos sakaru un transporta tīklus, kā arī valstu pieaugošo atvērtību, terorisms izplatās pa visu pasauli.

2) terorisms maskējas un ļoti veiksmīgi pielāgojas apstākļiem. Piesedzoties ar cildeniem lozungiem par brīvību, suverenitāti, taisnīgumu un cīņu pret apspiešanu, teroristi maldina pasaules sabiedrību. Dažkārt, uzkurinot etniska un reliģiska rakstura neiecietību, tie cenšas visādi veicināt priekšstatu par nesamierināmi naidīgām attiecībām starp Rietumu un Austrumu civilizācijām un kultūrām.

3) teroristu taktika nav prognozējama, jo viņu rīcību neierobežo nekāda atbildības sajūta. Viņi seko principam - mērķis attaisno jebkurus līdzekļus. Pat visspēcīgākajām valstīm grūti veikt efektīvus pretpasākumus, jo teroristu uzbrukuma mērķis, laiks un pielietotie līdzekļi pārsvarā nav zināmi vai paredzami. Piemēram, arvien vairāk izplatās teroristu - pašnāvnieku taktika.

Starptautiskā terorisma akcijas 2001. gadā

Avots: ASV Valsts departaments <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2001/html/>

Lielākais starptautiskā terorisma izaicinājums pasaules politiskajai kārtībai bija 2001. gada 11. septembra uzbrukums ASV. Superlielvalsts militārā varenība un drošais ģeopolitisks novietojums nebija šķērslis postījumu nodarīšanai. Izaicinājums satricināja lielvalsts drošības sistēmas pamatus un lika pārvērtēt tās stratēģiju.

Ko darīt, ja kāda valsts, slēpjoties aiz suverenitātes aizsega, kļūst par terorisma bāzes vietu vai aktīvi meklē pieeju masu iznīcināšanas ieročiem?

ASV sāka attīstīt ārpolitisku un militāru stratēģiju, kura paredz **apsteidzošu militāru triecienu**. Tas nozīmē militāru akciju veikšanu pret valstīm, draudu avotiem, vēl pirms šie draudi ir realizēti. Jaunā stratēģija vēl vairāk apšaubā ierastos valsts suverenitātes un neaizskaramības principus. Rezultātā amerikāņu pieeja izraisījusi pārsvarā negatīvu reakciju pasaules valstu, arī ASV sabiedroto vidū. Ja ASV īstenotu pretterorisma militāro kampaņu Afganistānas teritorijā 2001./2002. gadā uztvēra ar izpratni, tad sākoties ASV vadītajai militārajai kampaņai Irākā 2003. gada pavasarī, šīs domstarpības noveda pie šķelšanās gan ANO Drošības padomē, gan Eiropas Savienībā un NATO. Lielai daļai valstu radās aizdomas, ka ASV veiktās operācijas pamatā bija nevis Huseina režīma masu iznīcināšanas ieroču politika, bet gan savtīgu ASV interešu realizēšana. Apsteidzošās politikas pretinieki priekšroku deva politiskam risinājumam. Ar jaunu sparū atsākās debātes par spēka lietošanas likumību un robežām, par starptautisko tiesību un ANO lomu pasaules jaunās kārtības veidošanā.

Debātes tomēr nespēj novērst pašas problēmas. Atkārtoti terora akti Krievijā, Marokā, Kenijā, Saūda Arābijā, Tuvajos Austrumos, Indonēzijā un jauni mēģinājumi attīstīt masu iznīcināšanas ieroču programmas (Irāna, Ziemeļkoreja) rāda, ka valstīm kopīgi būs jāvienojas par atbilstošu starptautiskās rīcības modeli.

NATO izaicinājumi 21. gadsimtā

21. gadsimta sākumā NATO ir līdzīgās krustcelēs kā pēc aukstā kara beigām, kad pastāvēja jautājums - kāda ir alianses misija starptautiskajā drošībā. Viennozīmīgas atbildes pašlaik nav, jo ir virkne ārēju un iekšēju problēmu, kas sarežģī NATO lomas noteikšanu.

NATO ir ietekmējuši nozīmīgi vēsturiski procesi – aukstā kara beigas, terora akti ASV, Irākas atbrūošanas militārā operācija un citi. Vairumā gadījumu tas ir mainījis pasaules valstu politiskās un militārās doktrīnas. Tas nozīmē, ka arī NATO jādzīvo līdzī laimam.

Šobrīd lielākie starptautiskās drošības izaicinājumi ir Tuvajos un Vidējos Austrumos, kā arī Āzijā: Izraēlas – Palestīnas ieilgušais konflikts, Indijas – Pakistānas nesaskaņas, neskaidrība par Afganistānas un Irākas nākotni. Tādējādi rodas jautājums - vai NATO joprojām jāpievēršas miera uzturēšanai Eiropā, kas kļūst arvien stabilāka?

Bieži vien šie izaicinājumi saistīti ar masu iznīcināšanas ieročiem un terorismu. Lai gan 1994. gada Ziemeļatlantijas Padomes Briseles deklarācija uzsvēra nepieciešamību pastiprināt cīņu pret masu iznīcināšanas ieroču izplatību un 1999. gada alianses Stratēģiskā koncepcija atsaucās uz terorismu, šie būtiskie jautājumi periodā pēc aukstā kara tomēr bija otršķirīgi. Taču pēc tam, kad 2001. gada 12. septembrī NATO pirmo reizi aktivizēja Ziemeļatlantijas līguma 5. pantu, šie transatlantiskās drošības riski kļuva aktuāli.

Minētie riski būtiski ietekmējuši diskusijas alianses dalībvalstu vidū. Pirmkārt, 11. septembris ir izmainījis ASV izpratni par draudiem, ko atspoguļo, piemēram, ievērojama tās aizsardzības budžeta palielināšana. Vienlaicīgi Eiropas sabiedroto valstu risku vērtējums nav tik saasināts un aizsardzības budžeti jau gadiem ir krietni mazāki nekā ASV (dažām no tām pat nepārsniedz 2% no IKP). Otrkārt, kamēr NATO ir aizsardzības aliansē, cīņai ar terorismu un masu iznīcināšanas ieročiem ir nepieciešama savlaicīga draudu novēršana. Tas nozīmē, ka NATO sava darbība ir jāizvērs ārpus alianses teritorijas. Šie aspekti rada pretrunas sabiedroto valstu vidū, kas apgrūtina NATO nākotnes misijas formulēšanu.

NATO paplašināšanās ir vēl viens ar alianses nākotni saistīts jautājums. 2004. gada maijā tiek plānota lielākā alianses paplašināšanās tās vēsturē, kad 19 tagadējām dalībvalstīm pievienosies vēl 7 valstis. Ar to saistīti trīs svarīgi jautājumi, uz kuriem vēl nav rastas atbildes. *Pirmkārt, kādas būs NATO spējas darboties pēc tik ievērojamas paplašināšanās? Otrkārt, kāds būs jauno dalībvalstu ieguldījums un, treškārt, kādas pēc paplašināšanās būs NATO attiecības ar Krieviju?*

Gadu pēc teroristu uzbrukuma Pasaules Tirdzniecības Centram, 11.09.2002

/Foto: FEMA/

Latvija kā NATO sabiedrotā

Latvija kā ikviena atvērta, demokrātiska valsts ir pakļauta mūsdienu draudiem. Tās interesēs ir piedalīties šo draudu novēršanā, jo Latvijas nacionālā drošība ir atkarīga no starptautiskās drošības. Būtu maldīgi uzskatīt, ka Latvijas neatlaidīgo vēlmi iekļauties NATO nosaka tikai vēsturiskās atmiņas vai neskaidrība par blakus esošās Krievijas turpmāko attīstību. NATO joprojām tiek uzskatīta par efektīvāko politiski militāro aliansi pasaulē. Tur, kur ANO bija bezspēcīga, NATO vadītajiem spēkiem

izdevās nodrošināt pakāpenisku krīzes pārvarēšanu un stabilizāciju. Deviņdesmito gadu vidū tikai NATO bija spējīga darīt galu ieilgušajam karam bijušās Dienvidslāvijas teritorijā. Turklāt, neatkarīgi no alianses izaicinājumiem, nemainīgs ir palicis NATO pamatprincips - pret jebkuru draudu dalībvalstis vērsas kopīgi. Šī principa konsekventa ievērošana ir gadu desmitos stiprinājusi NATO autoritāti, respektu pret aliansi un tās dalībvalstu politisko ietekmi. Latvijai kā NATO dalībvalstij būs iespēja veidot politiku un tieši ietekmēt lēmumus, kas saistīti ar starptautisko drošību.

Dalībvalsts statuss dos ne tikai tiesības, bet arī uzliks pienākumus. Iestājoties NATO, Latvijas iedzīvotājiem ir jāapzinās, ka Latvijai ir jābūt ne tikai drošības patērētājam, bet arī drošības devējam. Kopš 1996. gada Latvija ir piedalījies visās NATO vadītajās miera operācijās Balkānu reģionā - miera uzturēšanas spēkos (*Implementation Force - IFOR*) un stabilizācijas spēkos (*Stabilisation Force - SFOR*) Bosnijā-Hercegovinā, sabiedroto spēkos Albānijā (*Allied forces - AFOR*) un Kosovā (*Kosovo Force - KFOR*). Savukārt, kopš 2003. gada 15. marta Latvijas militāro medicīnas speciālistu vienība piedalās arī starptautiskajā operācijā Afganistānā (*International Security Assistance Force - ISAF*).

Pirmie Latvijas mediķi miera misijā Afganistānā
/Foto: LR Aizsardzības ministrija/

Turklāt, 2003. gada 18. maijā Latvijas Nacionālo Bruņoto spēku vienība uzsāka dalību miera misijā Irākā. Laika gaitā ir pierādījies, ka Latvijas palīdzība sabiedroto operācijām ir radījusi pamatu ciešākām saitēm ar NATO valstīm, veicinājusi militāro sadarbību un spēlējusi savu lomu lēmuma pieņemšanā par Latvijas uzņemšanu NATO.

NATO veiktajām starptautiskajām operācijām Latvija var piedāvāt vairākas specializācijas vienības:

- sapierus vai nesprāgušās munīcijas iznīcināšanas vienības;
- militāros mediķus;
- militāros policistus;
- ūdenslidējus;
- miera uzturēšanas bataljonu;
- speciālo uzdevumu vienību.

Ņemot vērā pieaugošos masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanas draudus, Latvijas Aizsardzības ministrija ir sākusi veidot ķīmisko un bioloģisko apdraudējumu aizsardzības vienību NBS ietvaros.

Latvija nevar pieļaut pasivitāti gadījumos, kad tiek apdraudētas demokrātiskās vērtības. Pēc 11. septembra teroristu uzbrukumiem Latvija politiski atbalstīja ASV. Latvijas valdība realizēja Rīcības plānu terorisma novēršanai, lai ierobežotu starptautisko teroristu iespējas izmantot Latvijas teritoriju, bankas vai citus resursus saviem noziedzīgajiem mērķiem.

Izšķīroties par atbalstu sabiedroto militārajai operācijai Irākā 2003. gada pavasarī ar nolūku neitralizēt S. Huseina režīma radītos draudus, Latvijas parlaments, valdība un augstākās amatpersonas nolēma atbalstīt ASV vadīto koalīciju. Šī lēmuma pieņemšanā Latvijas valdība vadījās no valsts vēsturiskās pieredzes. Latvijā, kas pati ilgstoši bija cietusi no diktatūras, valdība apziņa, ka ir bīstami klusēt totalitārisma radīto draudu priekšā un mēģināt tos apmierināt ar diplomātiskiem līdzekļiem.

Latvijas drošību, kā arī ārpolitikas panākumus nenodrošina tikai klātbūtne kādā no starptautiskajām struktūrām. Viss lielā mērā ir atkarīgs no pašas valsts aktivitātes.

Ūdenslidēju apmācības centrs Liepājā
/Foto: Anda Kukemilka/

Avoti

1. Semjuels Hantingtons, Harvardas Universitātes (ASV) profesors, rakstā "Civilizāciju sadursme?" par konfliktu raksturu pēc aukstā kara:

Es paredzu, ka jaunā laikmeta pasaules konfliktu galvenais pamatcēlonis nebūs nedz ideoloģiskas, nedz ekonomiskas dabas. Spēcīgākais un noteicošais cilvēku nesaprašanās un konfliktu cēlonis būs kultūru atšķirības. Nacionālās valstis joprojām būs visspēcīgākie starptautisko attiecību dalībnieki, taču pasaules politiskos konfliktus galvenokārt noteiks attiecības starp atšķirīgām civilizācijām piederošām tautām un sociālajām grupām. Dažādu pārpratumu līnijas, kas šķir civilizācijas, būs arī nākotnes cīņas līnijas.

Avots: Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York: Simon & Schuster, 1996.

2. NATO Parlamentārās asamblejas ziņojums par starptautisko terorismu:

Lielākajai daļai teroristisko grupu septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados bija konkrēti politiskie mērķi. Kaut gan šāda veida grupas nav pilnībā izzudušas, tagad ir parādījušies "jaunas" paaudzes teroristi ar politiski neskaidriem mērķiem. Tos pārstāv reliģiskie un etniskie fanātiķi, apokalipses sludinātāji, ultraradikālās vides aizsardzības grupas. Tradicionālie teroristi savus uzbrukumus parasti plānoja, lai pievērstu uzmanību savam mērķim. Tie vairījās izpelnīties publikas nosodījumu. Reliģiski motivēto teroristu mērķis ir sodīt savus ienaidniekus un nogalināt tos, cik vien iespējams.

Motīvu maiņa ir veicinājusi izmaiņas arī teroristu organizācijā un struktūrā. Tā kļuvusi elastīgāka un sastāv no daudzām autonomām šūniņām dažādās valstīs. Teroristu atbalsta tīklu veido legāla uzņēmējdarbība un nevalstiskās organizācijas. Datori un citas modernās tehnoloģijas nodrošina teroristiem ļoti efektīvus sakaru līdzekļus

Avots: <http://www.naa.be/archivedpub/comrep/2001/#1>

3. 2002. gada septembra ASV Nacionālas drošības stratēģija par apsteidzošo militāro darbību:

ASV ilgu laiku pieļāvusi iespēju izmantot apsteidzošās darbības, lai novērstu draudus nacionālajai drošībai. Jo lielāki draudi, jo pastāv lielāks bezdarbības risks un rodas pārliecinošāka nepieciešamība veikt priekšlaicīgu darbību, lai aizsargātu sevi, pat tad, ja neskaidrības par ienaidnieka uzbrukuma laiku un vietu saglabājas. Lai novērstu šādu mūsu ienaidnieku naidīgu darbību, ASV darbosies priekšlaicīgi, ja tas būs nepieciešams.

ASV nelietos spēku visos gadījumos, lai novērstu draudus pirms tie ir radušies. Tāpat citām valstīm nevajadzētu izmantot apsteidzošo taktiku kā agresīvas darbības aizsegu. Laikā, kad civilizācijas ienaidnieki meklē pasaules visiznīcinošākās tehnoloģijas un briesmas palielinās, ASV nevar nerīkoties.

Avots: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

4. 2002. gada 21. novembra Prāgas samita deklarācija

Mēs uzsveram, ka nevienai valstij vai organizācijai mūsu centieni pārveidot NATO nav jāuztver kā draudi, bet drīzāk kā apņemšanās aizsargāt mūsu iedzīvotājus, teritoriju un spēkus no jebkāda bruņota uzbrukuma, tai skaitā ārvalstu teroristu uzbrukuma. Mēs esam apņēmušies atvairīt, sagraut, aizsargāties no jebkura uzbrukuma pret mums saskaņā ar Vašingtonas līgumu un Apvienoto Nāciju Statūtiem. Lai realizētu savas misijas, NATO ir jābūt spējīgai pēc Ziemeļatlantijas Padomes lēmuma izvietot spēkus, kas var ātri pārvietoties uz jebkuru vietu, kur tie ir nepieciešami, kā arī nodrošināt operācijas neatkarīgi no vietas un laika, tai skaitā vidē, kur pastāv bioloģiskie, ķīmiskie un kodoldraudi (...).

Avots: <http://www.am.gov.lv/en/index.html?id=3413>

5. NATO dalībvalstu aizsardzības izdevumi % no iekšzemes kopprodukta (2002. gads)

Dalībvalsts	Izdevumi % no IKP
Beļģija	1,3
Čehija	2,1
Dānija	1,5
Francija	2,5
Vācija	1,5
Grieķija	4,4
Ungārija	1,8
Itālija	1,9
Luksemburga	0,8
Nīderlande	1,6
Norvēģija	1,9
Polija	2,0
Portugāle	2,3
Spānija	1,2
Turcija	5,0
Lielbritānija	2,4
NATO Eiropas dalībvalstis	2,0
Kanāda	1,1
ASV	3,3
Kopā NATO	2,7

Avots: <http://www.nato.int/docu/pr/2002/table3.pdf>

Jautājumi un uzdevumi

1. Iedomājies situāciju: valstī A diktatorisks režims izvērs neželīgu genocīdu pret iedzīvotāju vienu daļu. Upuri mērāmi tūkstošos. Tas notiek starptautiskās sabiedrības acu priekšā. Pastāvošā starptautiskā kārtība paredz, ka valstu iekšējās lietās var iejaukties tikai ar Augstākas padomes vienbalsīgu atļauju. Padomē sēž: B, C, D, E un F. B pieprasa militāri iejaukties, lai pārtrauktu nežēlību. A ir parādā F lielas naudas summas par iepriekš piešķirtiem aizņēmumiem. Tāpēc F balso pret atļauju iejaukties. **Kā var atrisināt radušos situāciju?**
2. Kāpēc iekšējus konfliktus, piemēram, pilsoņu karus var uzskatīt par apdraudējumu pasaules mieram? Kādā veidā tie var skart citas valstis?
3. Kāpēc valstis ir sevišķi apdraudētas modernā terorisma priekšā?
4. Ja atzīstam valsts suverenitātes principu, tad jāpieņem, ka katrai valstij ir neierobežotas tiesības apgādāt sevi ar visa veida ieročiem? Kā atrisināt pretrunu?
6. Kādam modelim – unipolārajam vai multipolārajam – atbilst pašreizējā pasaules politiskā sistēma? Kāds ir tavs viedoklis? Pamato to!

Sabiedrība turpina diskutēt

✦ Daudzas valstis aizstāv viedokli, ka apsteidzošais militārais trieciens var tikt pielietots tikai gadījumos, kad draudi starptautiskajai drošībai ir acīmredzami un tikai pēc tam, kad ir notikusi tieša agresija vai teroristu uzbrukums. Savukārt citi apgalvo, ka ņemot vērā to, ka lielākais mūsdienu drošības drauds ir terorisms, kas nepazīst valstu robežas un var dot triecienu jebkurā vietā un laikā, starptautiskajai sabiedrībai ir asi jāreaģē uz starptautisko līgumu un režīmu pārkāpumiem, tai skaitā izdarot apsteidzošo militāro triecienu pret valstīm, kas pārkāpj šos līgumus un dod patvērumu teroristiem.

Kāds ir tavs viedoklis par efektīvāko veidu kā savlaicīgi novērst draudus mūsdienu drošībai?

Kopsavilkums

Pasaules politisko kārtību deviņdesmitajos gados ietekmēja ne tikai Austrumu bloka sabrukums un aukstā kara beigas. Arī globalizācijas procesi būtiski maina starpvalstu attiecību vidi, radot jaunus draudus un izaicinājumus. Sevišķi vardarbīgi konflikti, terorisms un masu iznīcināšanas līdzekļu izplatības risks apdraud valstis un starptautiskās sistēmas stabilitāti. Valstis pašlaik aktīvi meklē jaunus līdzekļus, kā nosargāt starptautisko drošību. Tomēr šo līdzekļu izvēle rada papildus pretrunas un spriedzi. NATO potenciāls un pieredze var dot svarīgu ieguldījumu starptautiskās sistēmas stabilitātes nodrošināšanā.

Ziemeļatlantijas līgums

1949. gada 4. aprīli Vašingtonā

Līgumslēdzējas Puses apstiprina savu uzticību Apvienoto Nāciju Organizācijas hartas mērķiem un principiem un savu vēlēšanos dzīvot mierā ar visām tautām un valdībām.

Tās ir apņēmušās sargāt savu tautu brīvību, kopējo mantojumu un civilizāciju, kas dibināta uz demokrātijas, personas brīvības un likuma varas principiem.

Tās meklē iespējas stabilitātes un labklājības veicināšanai Ziemeļatlantijas reģionā.

Tās ir apņēmušās pilnas apvienot savus centienus kopējai aizsardzībai un miera un drošības saglabāšanai.

Tādēļ tās piekrīt šim Ziemeļatlantijas līgumam:

1. pants

Puses apņemas, kā to paredz Apvienoto Nāciju Organizācijas harta, atrisināt jebkuru starptautisku konfliktu, kurā tās varētu būt iesaistītas, ar mierīgiem paņēmieniem veidā, kas neapdraud starptautisko mieru, drošību un taisnīgumu, un starptautiskajās attiecībās izvairīsies no jebkāda veida draudiem vai spēka lietošanas, kas ir pretrunā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas mērķiem.

2. pants

Puses sekmēs mierīgu un draudzīgu starptautisko attiecību attīstību, stiprinot savas brīvās institūcijas, veicinot labāku izpratni par principiem, uz kuru pamata šīs institūcijas ir nodibinātas, un veicinās nosacījumus stabilitātei un labklājībai. Tās centīsies izvairīties no savstarpējiem starptautiskiem konfliktiem ekonomikas politikā un iedrošinās ekonomisko sadarbību starp jebkurām no tām vai starp tām visām.

3. pants

Lai pēc iespējas efektīvāk izpildītu Līguma mērķus, Puses, katra atsevišķi vai visas kopā, ar ilgstošiem un efektīviem pašu centieniem un savstarpējo palīdzību uzturēs un attīstīs savas individuālas un kopējās spējas pretoties bruņotam uzbrukumam.

4. pants

Puses kopīgi apspriedīsies jebkurā brīdī, kad vien, pēc jebkuras Puses uzskatiem, būs apdraudēta jebkuras Puses teritoriāla integritāte, politiskā neatkarība vai drošība.

5. pants

Puses vienojas, ka bruņotu uzbrukumu vienai vai vairākām no tām Eiropā vai Ziemeļamerikā uzskatīs par uzbrukumu visām dalībvalstīm, un tādēļ tās apņemas, ka šāda uzbrukuma gadījumā katra no tām, izmantojot individuālas un kopējās paš aizsardzības tiesības, kas paredzētas Apvienoto Nāciju Organizācijas Hartas 51. pantā, sniegs palīdzību Pusei vai Pusēm, kas pakļautas uzbrukumam, individuāli un kopā ar citām Pusēm, veicot pasākumus, kurus tās uzskata par nepieciešamiem, ieskaitot bruņota spēka pielietošanu, lai atjaunotu un saglabātu Ziemeļatlantijas reģiona drošību. Par jebkādu šādu bruņotu uzbrukumu un visiem pasākumiem, kas tā rezultātā ir veikti,

nekavējoties jāziņo Drošības Padomei. Šie pasākumi jāpārtrauc, kad Drošības Padome ir veikusi nepieciešamos pasākumus, lai atjaunotu un saglabātu starptautisku mieru un drošību.

6. pants¹

Par 5. pantā minēto bruņoto uzbrukumu vienai vai vairākām Pusēm uzskata bruņotu uzbrukumu, kas ietver bruņotu uzbrukumu:

- jebkuras Puses teritorijai Eiropā vai Ziemeļamerikā, Francijas Alžīrijas departamentiem², Turcijas teritorija vai salām, kas atrodas kādas Puses jurisdikcijā Ziemeļatlantijas telpā uz ziemeļiem no ziemeļu saulgriežu loka.
- jebkuras Puses militārajām vienībām, kuģiem vai lidaparātiem, kas atrodas šajās teritorijās vai virs tām, vai jebkurā vietā Eiropā, kurā jebkuras Puses spēki atradās dienā, kad šis Līgums stājās spēkā, vai Vidusjūrā vai Ziemeļatlantijas telpā uz ziemeļiem no ziemeļu saulgriežu loka.

7. pants

Līgums nekādā veidā neietekmē un arī nedrīkst tikt skaidrots kā tāds, kas ietekmē Pušu, kas ir Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalstis, tiesības un saistības, kuras tām ir saskaņā ar hartu, vai Drošības Padomes galveno pienākumu starptautiskā miera un drošības saglabāšanā.

8. pants

Katra Puse apstiprina, ka neviena no šobrīd spēkā esošām starptautiskām saistībām starp to un jebkuru citu Pusi vai jebkuru trešo valsti nav pretrunā ar šī Līguma nosacījumiem, un tā dod solījumu neuzņemties jebkādas starptautiskās saistības, kas ir pretrunā ar šo Līgumu.

9. pants

Ar šo Puses izveido Padomi, kurā ikviena no tām ir pārstāvēta, lai apspriestu jautājumus par šī Līguma īstenošanu. Padome organizējama tā, lai tā būtu spējīga nekavējoties sanākt kopā jebkurā laikā. Padomei jāizveido tādas pakļautas struktūras, kādas varētu būt nepieciešamas, it īpaši tai nekavējoties jāizveido aizsardzības komiteja, kas rekomendēs pasākumus 3. un 5. panta īstenošanai.

10. pants

Puses, vienprātīgi vienojoties, var uzaicināt jebkuru citu Eiropas valsti, kas ir spējīga sekmēt šī Līguma principus un veicināt Ziemeļatlantijas telpas drošību, pievienoties šim Līgumam. Jebkura valsts, kas tiek aicināta, var kļūt par Līguma pusi, deponējot tās pievienošanās dokumentus Amerikas Savienoto Valstu valdībai. Amerikas Savienoto Valstu valdība informēs katru Pusi par katru deponēto pievienošanās dokumentu.

11. pants

Šis Līgums ir jāratificē katrai Pusei, un no tā izrietošie nosacījumi tai ir jārealizē saskaņā ar tās attiecīgo konstitucionālo procesu. Ratifikācijas dokumenti ir jādeponē pēc iespējas ātrāk Amerikas Savienoto Valstu valdībai, kas paziņos visām pārejām parakstītājvalstīm par katru deponējumu. Līgums stājas spēkā starp valstīm, kas ir to ratificējušas, tiklīdz lielākā daļa parakstītājvalstu, ieskaitot Beļģijas, Francijas, Kanādas, Apvienotās Karalistes, Luksemburgas, Nīderlandes un Amerikas Savienoto Valstu,

¹ To teritoriju definīcija, uz kuru attiecas 5. pants, tika pārskatīta, papildinot Ziemeļatlantijas līguma Protokola 2. pantu, kad pievienojās Grieķija un Turcija, 1951. gada 22. oktobrī.

² 1963. gada 16. janvārī Padome atzīmēja, ka attiecībā uz Francijas Alžīrijas departamentiem attiecīgas Līguma klauzulas ir zaudējušas nozīmi no 1962. gada 3. jūlija.

ratifikācijas ir deponētas, un attiecībā pret citām valstīm tās stājas spēkā dienā, kad tās deponē savu ratifikāciju³.

12. pants

Tad, kad Līgums ir bijis spēkā desmit gadus, vai jebkurā laikā pēc tam Puses, ja kāda no tām to prasa, var kopīgi apspriesties ar nodomu pārskatīt Līgumu, ņemot vērā apstākļus, kas šajā laikā ietekmē mieru un drošību Ziemeļatlantijas telpā, ieskaitot vispasaules un reģionālus pasākumus Apvienoto Nāciju Organizācijas hartas ietvaros, lai uzturētu starptautisko mieru un drošību.

13. pants

Pēc tam, kad Līgums ir bijis spēkā divdesmit gadus, jebkura no Pusēm var pārtraukt dalību Līgumā gadu pēc tās denonsēšanas paziņojuma iesniegšanas Amerikas Savienoto Valstu valdībai, kas informēs citu Pušu valdības par katru denonsēšanas paziņojuma deponēšanu.

14. pants

Šo Līgumu, kura teksti angļu un franču valodās ir vienlīdz autentiski, deponē Amerikas Savienoto Valstu valdības arhīvos. Šī valdība iesniegs pienācīgi apstiprinātas kopijas pārējo parakstītājvalstu valdībām.

³ Līgums stājas spēkā 1949. gada 24. augustā pēc visu parakstītājvalstu ratifikāciju deponēšanas.

Kontūrkarte Nr. 1

Kontūrkarte Nr. 2

Bibliogrāfija

50th Anniversary//NATO Review. - Commemorative Edition - 1999.

Alianses Stratēģiskā koncepcija//www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm. – 1991.

Amerikas Latviešu apvienība un Pasaules Brīvo latviešu apvienība - www.expandnato.com.

Asmus R. D. Opening NATO s Door: how the alliance remade itself for a new era. – New York: Columbia University Press, 2002.

ASV Aizsardzības departamenta vērtējums par Latvijas aizsardzības sistēmu. – Rīga: Junda, 1998.

ASV Centrālās izlūkošanas pārvalde – www.odci.gov

Baumanis T. Latvijas integrācija Eiropas struktūrās – drošības politikas risinājums. - Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1998.

Birkavs V. Latvijas drošība starp Madridi un Vašingtonu. Ārpolitiskie un iekšpolitiskie aspekti. - Rīga: Junda, 1998.

Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Goldmanis J., Taurēns J. Pasaules vēsture vidusskolai. III daļa. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.

Blūzma V., Celle O., Jundzis T., Lēbers D. A., Levits E., Zile Ļ. Latvijas valsts atjaunošana 1986. – 1993. – Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998.

Buzans B. Cilvēki, valstis un bailes. – Rīga: AGB, 2000.

Catlaks G., Ikstens J. Politika un tiesības. - Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.

Chopra J., Weiss T. G. Sovereignty is no Longer Sacrosanct: Codifying Humanitarian Intervention//Ethics and International Affairs. – Vol.6 – 1992.

Evans G., Newnham J. The Penguin Dictionary of International Relations. – London: Penguin Books, 1998

Grayson G. W. Strange bedfellows: NATO Marches East. – New York: University Press of America Inc., 1999.

Grostiņš N. Baltijas drošības neskartās rezerves// www.nato.lv/geopolitika.htm

Harris P., Reilly B. (eds.) Democracy and Deep – Rooted Conflict: Options for Negotiators. – Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 1998.

Council of Foreign Affairs - <http://cfrterrorism.org/home/>

Хрестоматия по новой и новейшей истории. – Том 3, Часть 1, Москва: Издательство социально – экономической литературы, 1961.

- Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York: Simon & Schuster, 1996.
- Jundzis T. Latvijas drošība un aizsardzība. - Rīga: Junda, 1995.
- Kennedy P. The Rise and Fall of the Great Powers. – London: Fontana Press, 1989.
- Kisindžers H. Diplomātija. - Rīga: Jumava, 2001.
- Krievijas Federācijas Ārlietu ministrija – www.ln.mid.ru
- Kristovskis Ģ.V. Nacionālā drošība Latvijas parlamentārās demokrātijas apstākļos. - Rīga: LR Aizsardzības ministrija, 1999.
- Latvia in NATO - from Vision to Action//NATO's Nations and Partners for Peace. -Special Issue – 2001.
- Latvija NATO. - Rīga: LR Ārlietu ministrija, 2002.
- Latvija pasaules politikā: iespējas un ierobežojumi. - Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1995.
- Latvijas prezidentes V.Viķes-Freibergas uzruna Ziemeļatlantijas Padomes un ielūgto valstu vadītāju sanāksmes laikā Prāgā // www.am.gov.lv/lv?id=3197 Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija – www.mod.gov.lv
- Latvijas Republikas Ārlietu ministrija - www.am.gov.lv
- Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcija// LR Ārlietu ministrija – <http://www.am.gov.lv/lv?id=2142>
- Latvijas Transatlantiskā organizācija - www.lato.lv
- Lejiņš A. Pirmie desmit gadi: cīņa par Latvijas drošību pasaules lielajā politikā. – Rīga: Zinātne, 2002.
- Lieģis I. Latvijas integrācija NATO – sapnis vai realitāte? - Rīga: LR Aizsardzības ministrija, 2000.
- Megi A. Eiropas tautu hronika. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
- NATO in the 21st Century. – Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001.
- NATO kandidātvalstu valdību vadītāju sanāksme (Rīga, 2002. gada 5. un 6. jūlijā). Rīga: Latvijas ĀM, 2002.
- NATO mājas lapa - www.nato.int
- NATO Parlamentārā asambleja – www.naa.be
- NATO pēc Prāgas. – Brisele: NATO Office of Information and Press, 2003.
- NATO rokasgrāmata. – Brisele: NATO Office of Information and Press, 2001.
- Ozoliņa Ž. (red) Ievads politikā. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.

Raudseps P., Ozoliņš A. Šis nav laiks atlaisties klubkrēslā. Intervija ar Ronaldu Asmusu//Diena. – 2003. – 28. aprīlis.

Ronalda Reigana mājas lapa – www.ronaldreagan.com

SIPRI Yearbook 2000. Armaments, disarmament and International Security. – New York: Oxford University Press, 2000

SIPRI Yearbook 2002. Armaments, disarmament and International Security. – New York: Oxford University Press, 2002

Starptautiskais ziņu dienests Associated Press – <http://wire.ap.org/>

The Hutchinson Dictionary of World History. – Oxford: Helicon Publishing, 2001.

The National Security Strategy of the United States of America// www.whitehouse.gov . - September 2002

The Reader's Guide to the NATO Summit in Washington. - Brussels: NATO Office of Information and Press, 1999

The United Nations Charter// www.un.org

Viotti P.R., Kauppi M.V. International Relations and World Politics. Security, Economy, Identity. – New Jersey: Prentice Hall, 2001.

Ziemeļeiropas drošības arhitektūra: paplašināšanās un Eiropas Drošības un aizsardzības identitātes ietekme. Konferences ziņojums. - Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2000.

Latvijas Republikas Ārlietu ministrija

Brīvības bulvāris 36,

LV 1395, Rīga,

Latvija

Tel: 7016201

Fakss: 7828121

E-pasts: info@mfa.gov.lv

www.mfa.gov.lv

Vārdnīca

alianse – formāla divu vai vairāku valstu vienošanās par sadarbību drošības jautājumos un savstarpējas palīdzības sniegšanu apdraudējuma gadījumā;

Alianses stratēģiskā koncepcija – NATO mērķi un uzdevumi eiroatlantiskajā telpā pēc aukstā kara. Tie noteikti divos dokumentos – 1991. gada un 1999. gada Alianses stratēģiskajās koncepcijās;

apsteidzoši militāri pasākumi – militāras darbības pret valstīm, draudu avotiem, vēl pirms šie draudi ir realizēti;

aukstais karš – saspīlētu attiecību periods no 1945. līdz 1990. gadam starp ASV un PSRS, ko iezīmē politiska, militāra, ideoloģiska un ekonomiska sacensība;

Baltijas - ASV Partnerības Harta – 1998.g. parakstītais dokuments starp Baltijas valstīm un ASV par savstarpējas sadarbības veicināšanu;

daudzpolāra (mulītpolāra) pasaule – starptautiskās sistēmas struktūra, kurā kārtību ietekmē trīs vai vairākas valstis vai koalīcijas;

divpolārā (bīpolārā) pasaule – starptautiskās sistēmas struktūra, kura pakļauta divu lielvalstu ietekmei;

drošības "pelēkā zona" – deviņdesmito gadu sākumā izmantots jēdziens, lai raksturotu valstu grupu (Baltijas valstis, bijušās Varšavas pakta valstis, bijušās Dienvidlātvijas teritorija), kas atradās starp Rietumu drošības sistēmā ietilpstošajām NATO valstīm un Krieviju;

dzelzs priekšgars – aukstā kara laikā izmantots jēdziens, lai raksturotu robežu starp PSRS kontrolēto komunistisko Austrumeiropu un demokrātiskajām Rietumvalstīm;

eiroatlantiskā saite – sadarbība, partnerība un dialogs drošības jautājumos starp NATO dalībvalstīm un partnervalstīm;

eiroatlantiskā telpa – reģions, kurā ietilpst 19 NATO dalībvalstis un 27 partnervalstis;

etniskā tīrīšana – sistemātiska, tīša un parasti nežēlīga vienas vai vairāku etnisku grupu pārvietošana vai iznīcināšana;

globalizācija – valstu un sabiedrību savstarpējās atkarības pieaugums pasaulē ikvienā dzīves sfērā;

humanitārā iejaukšanās – valsts vai valstu grupas iejaukšanās kādas citas valsts iekšējās lietās, izmantojot militāru spēku, lai novērstu liela mēroga cilvēktiesību pārkāpumus. Tās īstenošanu sankcionē ANO Drošības padome;

iegrožošanas politika – ASV realizētā stratēģija attiecībā ar PSRS aukstā kara laikā, kas paredzēja militārā spēka ievērojamu palielināšanu un demokrātisku valstu atbalstīšanu, lai nepieļautu komunisma izplatīšanos;

iekšējie konflikti (starpgrupu konflikti) – bruņoti konflikti valstu iekšienē, kas ir saistīti ar identitātes jautājumiem, tas ir, ar piederību kādai etniskai, reliģiskai, sociālai vai politiskai grupai. Piemēram, pilsoņu kari, bruņotas sacelšanās, seperatistu kustības;

kolektīvā aizsardzība – valstu apņemšanās alianses ietvaros nodrošināt dalībvalstu savstarpējo aizsardzību apdraudējuma gadījumā;

kolektīvā drošība – valstu savstarpēja vienošanās izmantot starptautiskās tiesības kā pamatu pasaules drošības un stabilitātes nodrošināšanai;

konsenss – vienprātības princips, pieņemot lēmumus;

masu iznīcināšanas ieroči – bioloģiskie, ķīmiskie un kodolieroči, kas var nogalināt tūkstošiem un miljoniem cilvēku lielos teritoriālos mērogos un izraisīt citus liela mēroga postījumus;

NATO (North Atlantic Treaty Organization) – Ziemeļatlantijas Līguma Organizācija, kas tika izveidota 1949. gadā starp ASV, Beļģiju, Dāniju, Franciju, Islandi, Itāliju, Kanādu, Lielbritāniju, Luksemburgu, Nīderlandi, Norvēģiju, Portugāli ar mērķi nodrošināt šo valstu kolektīvo aizsardzību;

NATO "atvērto durvju" politika – alianses gatavība uzņemt citas Eiropas valstis, kas spēj pildīt Ziemeļatlantijas līgumā noteiktos principus un veicināt eiroatlantiskās telpas drošību;

NATO paplašināšanās process – jaunu valstu uzņemšana aliansē ar mērķi veicināt drošību un paplašināt stabilitāti eiroatlantiskajā telpā;

NATO partneris – valsts, kas piedalās NATO programmā Partnerattiecības mieram un ir alianses Eiroatlantiskās partnerības padomes pārstāvis;

NATO reaģēšanas spēki (NATO Response Force) – īpaša aizsardzības vienība NATO pakļautībā, kuru plāno izveidot līdz 2006. gadam, lai nodrošinātu ātru alianses spēku pārvietošanu uz jebkuru vietu pasaulē;

NATO sabiedrotais – valsts, kas parakstījusi Ziemeļatlantijas līgumu un tādējādi uzņēmusies tajā noteiktās saistības;

Partnerattiecības mieram (Partnership for Peace) – 1994. gadā NATO ietvaros izveidota programma praktiskai sadarbībai starp alianses dalībvalstīm un partnervalstīm drošības un aizsardzības jautājumos;

Rīcības plāns dalībai NATO (Membership Action Plan) – NATO kandidātvalstu izstrādāts mērķu un prioritāšu kopums politikas, ekonomikas, aizsardzības, resursu, drošības un tiesiskos jautājumos, kas palīdz tām sagatavoties dalībai aliansē;

savstarpējā savietojamība – NATO dalībvalstu, partnervalstu, kā arī citu valstu spēku gatavība efektīvi piedalīties kopīgās mācībās un operācijās, izpildot nozīmētās misijas un uzdevumus;

starptautiskā politiskā sistēma – pasaules valstu kopums un to savstarpējās attiecības;

starptautiskais terorisms – teroristisku grupu vardarbīga rīcība vai draudi to īstenot, kas saistīti ar vairāku valstu pilsoņiem vai teritorijām;

superlielvalsts – valsts, kurai ir ievērojami lielāka politiska, ekonomiska un militāra vara nekā citām valstīm;

suverenitāte – starptautisko attiecību koncepts, kas nosaka, ka citām valstīm nav tiesības iejaukties otras valsts iekšējās lietās;

totalitārisms – diktatoriska un centralizēta valsts pārvaldes forma, kuras ietvaros tiek regulēta ikviena valsts un privātās dzīves joma;

transatlantiskā saikne – sadarbība, partnerība un dialogs starp NATO Eiropas un Ziemeļamerikas valstīm;

transatlantiskā telpa – NATO dalībvalstu kopīgā teritorija;

Trūmena doktrīna – ASV prezidenta Harija Trūmena 1947. gadā aizsāktais ārpolitikas virziens, kas paredzēja ASV atbalstu komunisma apdraudētajām tautām un demokrātijas izplatīšanu pasaulē;

Varšavas pakts – 1955. gadā PSRS, Polijas, Čehoslovākijas, Ungārijas, Rumānijas, VDR, Bulgārijas un Albānijas (pēdējā no pakta izstājās 1968. gadā) izveidots militāri - politiskais bloks pret Rietumvalstīm. Tas beidza pastāvēt 1991. gadā;

vienpolārā (unipolārā; monopolārā) pasaule – starptautiskās sistēmas struktūra, kura pakļauta vienas lielvalsts interesēm un ietekmei;

Ziemeļatlantijas (Vašingtonas) līgums – 1949. gadā pieņemtais līgums par NATO izveidošanu, kas uzbrukuma gadījumā paredz palīdzības sniegšanu vienai vai vairākām dalībvalstīm;

Ziemeļatlantijas Padome (North Atlantic Council) – galvenā lēmumu pieņemšanas institūcija NATO;

Hronoloģija

Pasaule

- Vinstona Čērčila "dzelzs priekškara" runa Fultonā (1946);
- Trūmena doktrīnas paziņošana ASV (1947);
- Tiek izveidots Maršala plāns Rietumeiropas atjaunošanai (1947);
- PSRS izveido Kominterni (1947);
- Berlīnes blokāde (1948);
- Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) izveide (1949);
- Vācijas sadalīšana (1949);
- Pirmais PSRS atombumbas izmēģinājums (1949);

- Pirmais britu atombumbas un ASV ūdeņraža bumbas izmēģinājums (1952);
- Pēc Staļina nāves pie varas nāk Hruščovs. Aizsākas aukstā kara atkusnis (1953);
- Varšavas pakta izveidošana (1955);
- PSRS apspiež sacelšanos Ungārijā (1956);

- Berlīnes mūra uzcelšana (1961);
- Kubas raķešu krīze (1962);
- Varšavas pakta valstu karaspēks okupē Čehoslovākiju (1968);

- Notiek Eiropas Drošības un sadarbības konferences Helsinku apspriede, kurā tiek pieņemta deklarācija par cilvēktiesībām (1975);

- NATO izlemj izvietot Rietumeiropā kodolraķetes, lai Eiropā panāktu līdzsvaru ar Varšavas paktu (1983);
- ASV un PSRS atsāk sarunas par bruņojuma ierobežošanu (1985);
- Tiek uzsākts Gorbočova reformu kurss – *perestroika* (1985);
- Černobiļas kodolkatastrofa (1986);
- Sociālisma nometnes sabrukums Austrumeiropā;

- Vācijas apvienošana (1990);
- PSRS sabrukums un Varšavas pakta likvidēšana (1991);
- Persijas liča karš (1991);
- NATO izveido Ziemeļatlantijas sadarbības padomi, pirmo reizi uzsākot sadarbību ar bijušā Padomju bloka valstīm (1991);
- NATO programmas *Partnerattiecības mieram* izveidošana (1994);
- Kosovas krīze (1999);
- NATO Vašingtonas sanāksme – tiek apstiprināta Alianses stratēģiskā koncepcija 21.gs. un par NATO dalībvalstīm kļūst Polija, Čehija, Ungārija (1999);
- Teroristu uzbrukumi ASV (2001);
- Pirmo reizi vēsturē tiek iedarbināts NATO 5. pants (2001);
- ASV vadītās globālās terorisma koalīcijas militārā operācija Afganistānā (2002);
- NATO Prāgas galotņu tikšanās laikā tiek uzsākta lielākā paplašināšanās alianses vēsturē (2002);
- Irākas krīze (2002./2003.);

Latvija

1944

- PSRS uzsāk otrreizēju Baltijas valstu okupāciju un visu dzīves sfēru sovjetizāciju (1944);
- Vācu karaspēka sakāve Kurzemes katlā (1945);
- Latvijas ekonomika tiek iekļauta Vissavienības ekonomiskajā sistēmā un notiek tās strauja industrializācija;
- Lauksaimniecības kolektivizācija;
- No Latvijas uz Sibīriju tiek izsūtīti apmēram 50 000 Latvijas iedzīvotāju (1949);
- PSRS nacionālās un ekonomiskās politikas rezultātā Latvijā ieceļo liels skaits iedzīvotāju (imigrantu) no citām PSRS republikām;
- Notiek sabiedrības rusifikācija;

1950

- Pēc Staļina nāves sākas zināms Latvijas valsts un partijas aparāta "latviskošanas" process (1953);
- Latviešu nacionālkomunistu reformu mēģinājumus iejaucas PSKP Centrālkomiteja un notiek partijas "tīrīšana" (1959);

1960

- Latvijā sākas stagnācijas process – jebkura politiskās, ideoloģiskās, ekonomiskās un kultūras pastāvības izskaušana, kas ilgst līdz 1986. gadam;
- Tiek atklāts eksperimentāls kodolreaktors Salaspilī (1961);

1970

- Latvijas hiperindustrializācija un imigrācijas pieaugums;
- Tiek atklāts slepens radiolokators Skrundā (1971);

1980

- Vides piesārņojuma problēmas;
- Konferencē Jūrmalā ASV prezidenta Reigana padomnieks nacionālajos drošības jautājumos paziņo, ka ASV neatzīst Latvijas okupāciju (1986);
- Izveidojas grupa Helsinki-86 (1986);
- Vides aizsardzības kluba dibināšana (1987);
- Tiek nodibināta Latvijas Tautas fronte (1988);

1990

- LPSR Augstākā padome pieņem deklarācija "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" (1990);
- Pretojoties PSRS politiskajam un militārajam spiedienam, Latvijas iedzīvotāji Rīgā ceļ barikādes (1991);
- Latvija, Lietuva un Igaunija atgūst neatkarību (1991);
- PSRS karaspēka izvešana (1994);
- Latvija pirmo reizi piedalās miera uzturēšanas misijā Bosnijā - Hercegovinā (1996);
- ASV un Baltijas valstis paraksta Partnerattiecību Hartu (1998);
- Skrundas radiolokatora nojaukšana (1998);
- Latvija oficiāli tiek nosaukta par NATO kandidātvalsti (1999);
- Latvija tiek uzaicināta iestāties NATO (2002);
- Latvija piedalās miera misijā Irākā (2003);

2003

